

ТРИДЕСЕТЪ ГОДИНИ НАЗАДЪ.

ИСТОРИЧЕСКИ ЗАПИСКИ

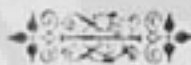
ПО

ПЪРВОТО МАКЕДОНСКО ВЪЗСТАНИЕ

прѣзъ 1876 год.

ОТЪ

К. и. Стояновъ.

Печатница „Иларион“ — Кюстендилъ

1903 год.

К. 883/75

Кюстендилъ — печатница „Изгревъ“, № 8.

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

www.dlib.mk

Attribution-NonCommercial -NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND 3.0)
Дигитална библиотека на Македонија | НУБ „Св. Климент Охридски“ - Скопје

www.dlib.mk

I.

Предисловни събития на въстанието.

Произшествието въ вкницата на Атанасъ Станковъ, като поводъ за обширни процеси. — Иратеникътъ на софийския паша. — Личността на войтъ Стояна Разловски. — Млада идея въ стари мотъни.

Между планинитъ Голакъ и Сръдна, отъ памтивъвка облѣчени въ дъбови и букови дървета, биегро и бързо се промъква рѣката Бръгалница. Тукъ, на еднакво почти растојание отъ околитъ Пъянецъ, Кочанско и Малешево, на голъмия солунски пѣтъ се намира селото Разловца. Населението на това село е изключително българско и това е способствувало до голъма степенъ да запази то своята самобитностъ: мъжетъ тукъ се отличаватъ съ своето юначество, което се вижда при пръвъ погледъ по тѣхното тѣлосложение и геройска носия, женитъ — съ своята хубостъ. Единъ денъ, това бѣше прѣвъ половината на 1874 год., по пѣти къмъ селото Разловца се движеха четирма конници. Тѣ скоро влѣзоха въ главната селека уличка и се остановиха прѣдъ коджабашиѣския домъ. Тѣзи отъ разловчани, които ги бѣха видѣли, твърдѣха, че единиятъ отъ тѣхъ билъ очевидно нѣкой голъмецъ, а останалитъ — прости зантиета, негови свѣтници. И тѣ не се лѣжеха: скоро послѣ това венчки селяни бидоха повикани при „голъмеца“, който ималъ да имъ

говори по никаква си важна работа. Но що беше това въ действителност? Првди една година въ къщата на селинина Атанасъ Станковъ, богатъ човѣкъ, стана едно много обикновено, но печално събитие. Единъ день, когато той беше занятъ съ кърските си работи, у неговата къща гостуваха двама турци: единиятъ спахия, другиятъ пѣдаръ. Тъ веднага хвърлиха око на неговата дъщеря Петра и споразумѣнието между двамата почтени гости не трая дълго следъ това: момчето стана трудно. При раждането на дѣтето се намъриха двама хора, които сполучили да го откраднатъ, отнесли го въ черква, кръстили го съ име Никола и го прѣдали на доилката Злата Гонцьоска, която доеше въ същото врѣме своето малко. Турекитъ чиновници, обаче, заповѣдаха да се повърне новороденото на майката, а тя да го погуби дѣ и какъ намъри. Така и стана. Но Петра, силно подържана отъ селекии свещеникъ, подаде жалба до кюстендилския еждъ. Свещеникътъ Стоянъ Разловски беше човѣкъ рѣшителенъ, богатъ и въ същото врѣме справедливъ. Колчемъ съднесе на разговоръ предъ нѣкое събрание, той почваше да дава своитъ религиозни поучения. Ала обикновено той почваше отъ себе си и то само колкото да отбѣлъжи, че поповетъ не помагатъ на народа си, който ги храни и безъ който тѣ не могатъ да живѣятъ. Особенио го сърдѣха извѣстни географически наименования отъ околноститъ, плодъ богъ знае на каква народна мисль, за виновници на които той пакъ считаше своитъ събрата. „Дѣ да чуя, казваше отецъ Стоянъ, Попова чешма, Поповъ кладенецъ, мостъ или пать и пр.? Не, намѣсто туй слушамъ най-често да се говори за Попова ливада, Попова нива,

планина, тепавица, воденица и други.“ Освѣнъ това неговото недоволство засѣгаше всички богаташи, които, „за едно турско кафе продаватъ цяло село“. А пакъ хулеше на поразия прѣкупниците на десетъка, които не облагаха споредъ състоянието на произведенията и количеството на земята, а налагаха толкова данѣкъ, колкото си щѣха. Произшествието съ родилката Петра даде поводъ да се подаде една обща жалба противъ десетъчнитъ несправедливости и насилванята на нѣколко моми. Дѣлото бѣ заведено въ Кюстендилъ и то се протака по-вече отъ година и половина. Попъ Стоянъ дереше гърлото си прѣдъ правителството, обаче кюстендилскиятъ съдъ не издаваше удовлетворително рѣшение и за извършеното злодѣяние, колкото за лице, бѣ прѣдвидено едно нищожно наказание. Недоволенъ отъ тая прѣсѣда, попъ Стоянъ отиде непосредствено прѣдъ пашата въ София, изложи въ единъ дълъгъ харзувалъ всичкитъ подробности на прѣдмета и го моли въ същото време да изпроводи свой повѣренникъ въ селото, който да изследва работата и му донесе най-достоверни свѣденія. По това искание пашата изпроводи единъ муфетшинъ, този същия, който, както видѣхме, дойде въ селото Разловца.

Скоро селянитъ, дошли отъ кърка работа, се събраха сръдъ селото и се губѣха въ догадки върху прѣдмета, за който бѣха повикани. Най-послъ пратеникътъ взе думата и, обръщайки се къмъ първенците на селото, заяви, че ако се оправдае тяхната жалба, макаръ злодѣянието да принадлежи на единъ спяхия, или пошкъ, или какъвто и да билъ правителственъ човѣкъ, — той ще бѣе съравсано наказанъ.

— Ние, които живеемъ подъ сѣнката на нашия царь, баща Султанъ Абдуль Азисъ Ханъ, всички сме синове негови. Както ние се отнасяме къмъ нашите челяди, така и Н. И. В. Султанъ Абдуль Азисъ Ханъ трѣбва да желае доброто на всички ни еднакво.

Почудиха се мнозина отъ присѣтствуващите при тѣзи думи излезли отъ устата на единъ турчинъ. На втория денъ муфетишинътъ биде поканенъ на вечера у попъ Стойна и той прие да дойде самъ, безъ тримата зашита. Следъ вечерата той попита домакина на къщата, съдѣлъ ли се е другъ пактъ съ правителствени хора; отговорътъ бѣше, че се е разправилъ много пакти, но за малки работи, по-вече по българо-грѣцкия черковенъ въпросъ.

— Този въпросъ е другъ, дядо поне, — продължи пановиятъ пратеникъ: — Тогава правителството само помагаше, защото до извѣстна степенъ то бѣ принудено на това и, отъ друга страна, имаше интересъ да държи къмъ себе си една отъ дѣтъ наши, когато иска да ослаби другата. Но въ настоящия случай ти се оплаквашъ отъ турци и, за нещастие, пакъ на турци. Това е беземислено. Истинскиятъ пактъ, по който вие ще добиете вашето право е едно общо въстание.

Оче Стоинъ се вкамени при последната фраза на своя събесѣдникъ.

— Дядо поне, погледни ме хубаво, — каза последниятъ: — азъ съмъ вашъ братъ; има ли не можешъ да различишъ въ мене нищо българско?

— Като български учителъ, — цюна историзата си той: — азъ съмъ дѣлалъ въ революционната

сфера. Съ единъ конь, наговоренъ еъ двъ празни бурета, азъ единъ день се възкачвахъ по Старопланинския Петроханъ и самоувърено отговаряхъ на тия що ме запитваха, че отивамъ, като кираджии за вино, до Берковица. Обаче мене ме уловиха и . . . , но не питай по-нататкъ . . .

Той првкъсна разказа си и съ голъма мжка гледаше да првнесе разговора върху други првдметъ. Попъ Стоянъ падаше при вська негова дума отъ удивление въ още по-голъмо удивление. Отъ тая минута въ него се зароди нъщо ново; каквото бв пръживьлъ и непосредствено извлкълъ отъ живота, сега той го видъ првдъ себе си, като разръшение на една трудна задача, на която не е можалъ да отговори првъзъ цълия си животъ. Попъ Стоянъ бв старъ, но той видъ младата идея за възстание.

II.

Приготовление.

Срѣдства на възражението. — Кои и съ каква цъль првкупватъ десетъка на с. Разловца. — Апостолъ Отецъ Генадий. — Содунъ като културенъ центъръ на сѣмшленциитъ. — Приготовителитъ се връщатъ обратно въ с. Разловца.

Настъжни хиляда осемстотинъ седемдесетъ и шестата година. Още отъ зимата, като вътъръ се пронесе въсьта между населението, че тая година ще има възстание, но незнайно какъ и гдъ. Тази новина се првдаваше отъ уста на уста и се държеше подъ камъкъ. По-ученитъ, по-заможнитъ започнаха да разговарятъ, вьеха да бесьдватъ. Случеше се да се събератъ 5—10 души и првдметътъ за разговоръ самъ дохажда на устнитъ имъ. Старитъ поше да разирави

кавъ билъ слушалъ некога, че рускитъ царе имали
отъ старо кѣтва да освободятъ християнския
свѣтъ отъ турцитъ. Това време, както изглежда,
трябва да е дошло; но за това е нужно да се
вдигне въстание. Другъ пъкъ на това отгоръ
добави, че наистина е дошелъ часътъ за въста-
ние, но то изисква много пари и оръжие, каквото
се намира само у турскитъ търговци. Тия спънки,
обаче, лесно разръшава другъ отъ бесѣдващитъ,
който имъ доказва, че нашитъ български юнаци
и съ рѣждасяли пицови ще съумѣятъ да си на-
бавятъ оръжие и джепане отъ самитъ турци.
—Нѣкой си чичо Бобо,—имъ разправя той:— билъ
сиромахъ човѣкъ, пастиръ въ планината, но
добъръ юнакъ, 25 годишна пора. Това било въ
врѣмето когато нашитъ дѣди и бащи много па-
тъли отъ арнаутитъ. Земята на тѣзи е слаба, та
тъ по-вече изкарвали прѣхраната си съ грабежъ.
Единъ день на колибата на нашия пастиръ,
който паствѣ козмитъ си, дохаждатъ двама добръ
въоръжени арнаути. Бобо ги посръщналъ, въвелъ
ги въ конарата и гледа, сиромашътъ, не може да
се нагледа на оръжието имъ. Много се искало
на чичо Бобо да носи такова оръжие, за това
страшно докривъло на душата му и внезапно въ
неговата бѣдна глава блъснала една рѣшителна
идея; жилото на тѣя идея го накараха енерги-
чески да подекочи. Той застаналъ прѣдъ своитъ
почтени гости и имъ изказалъ своето дълбоко-
мислено сѣжденне, че сега сѣ времена лоши,
опасни и за силни и за слаби.—Дано никакво зло
да не ви ви сполети, . . . ама кой знай. . . --
казалъ той въ заключение.

На това негово мнѣние агитъ се опитали
да отвърнатъ съ искрѣнство, но нашитъ овчаръ

незабвѣзано възвилъ тоягата си, завъртъль я и като вихрушка я стоварилъ върху главата на единия отъ тѣхъ, който тъкмо тогава го увѣривалъ и му доказвалъ, че и сто души да имъ излъзатъ насрѣща, тѣ двамата нѣма да трѣвнатъ. Тази сопа е била една порядѣчна върлина, каквито се употребяватъ по планинитъ намѣсто мана и лоната при опичане на хлѣба и се славятъ съ името „ватраль“. Моментално Бобо се извърща и съ единъ страшенъ ударъ поваля и другия смаенъ гостъ на земята. У тѣхъ той намърилъ богатство много, което нѣма да забравятъ и правнуцитъ му. — Тѣй че, на дѣбрь юнакъ, цѣвѣрѣлива убѣдително разказвачтъ, и най-лошото оржие служи, а, нали оржието самò не работи, на слабия и най-доброто оржие не принася полза.

— Море, съ празна рѣка, — възразява чичо Цоне, — змия не се лови: — рѣката ще ти отиде и змията пакъ жива ще остане. Трѣбва оржие, а и юнаци, които да го употребяватъ.

— Това възетанне, — добави другъ: — не е лесна работа; трѣбва да обмислимъ добръ дали ще можемъ да дадемъ едно таково възетанне, що не се е съ оми видѣло, нито се е чуло. Ние сме далечъ отъ нашитъ дунавски проповѣдници, не можемъ да се сношаваме съ Ромѣния и Сърбия и нѣмаме познаниево освѣтъсь дѣдо Ильо; и не се знае дали ще можемъ да подържаме дълго възетанието за да ни дойде помощъ отъ войводитъ изъ Сърбия и Ромѣния.

— Ехъ, мой брате, — възразява другъ поразседителенъ: — единъ седянитъ твой съседъ, чаканъ, па не знаешъ кога ще дойде, а камо ли

да чакаме нищо изъ далечните държави, като Сърбия и Ромъния. Зеръ, турците ще имъ оставятъ пштищата свободни, като на търговци, да дойдатъ тъкмо когато ни тръбватъ. Помнете ми думите, дордъ да ни дойде помощъ, нашите глави много има да видятъ, безъ да знаятъ даже въ чужбина за това, както и ние не знаехме и не сме чули, когато се освобождаваха сърби и ромъни.

И тъй, едни бѣха на мнѣние, че ние, робитъ, сами нищо не можемъ да направимъ на Турция. Ще убиемъ нѣколко души турци, и насъ ще убиятъ; нищо по-вече. Но това мнѣние падаше всекога подъ възражението, че турците ни убиватъ всеки день, но незабвѣляно, единъ по единъ; че, ако ни изтрѣбятъ наведиждъ, не сме пшеница, дѣто се казва, да огладимъ свѣта. Бащите ни и чичовците ни бѣха мирни хора, тѣ не трепѣха; отъ своя смъртъ ли умираха, до колко години доживѣха? Защо баремъ да не мремъ за своя роденъ дѣлъгъ; не трѣбва ли да убѣдимъ чалмитъ, че българина по добръ умѣе да коли?

Прѣзъ 1875 г. попъ Стоянъ отиде въ Солунъ при зета си Димитръ п. Георгиевъ Беровски, който се прѣсѣдваше отъ правителството по черковните въпроси. Тукъ тѣ направиха първото съглашение по възстанието. Беровски тогава имаше готови пари съ себе си и опълномоци дѣдо си попъ Стояна да продаде нищо отъ недвижимите му имоти въ Берово и му изпрати сумата. Попъ Стоянъ имаше голяма честь, той бѣше спечелилъ доверието на всички къмъ себе си и направи всичко, както му бѣше поръчано. Между това, Константинъ п. Стояновъ, Цоне Спасевъ и Кръстьянъ п. Стояновъ бѣха дѣлали въ Кю-

вять още нужните оржжия. За тая целъ той имъ даде осемъ отъ най-добрите свои крави, два вола, два товара масло, нѣколко кожи и двамата мними търговци заминаватъ за назначението си. Тъ стигнаха въ Солунъ и се настаниха въ именуемия „Ташъ Хани“. Продадоха кравите, скоро се похарчи маслото и мешините, обаче нашите търговци сѣ продължаватъ да се въртятъ изъ кюшетата на честната странноприемница. Цѣль мѣсець съдържательтъ, богобоязливъ елинъ, ги дебне: нѣщо купуватъ, нѣщо продаватъ, постоянно идватъ и излизатъ нѣкакви хора, по цѣли ноци приказватъ — и сѣ прикрито. Отъ тия, които ги посѣщаваха ще споменемъ Костандия, п. Иванъ и Алекси п. Георгиеви, Стоянъ Додовъ, Гоге Ширтовъ, п. Петръ Солунски, Баба Недѣля и дъщеря ѝ Станислава Караиванови и брати Еврови. Единъ день ханджията влиза въ стаята на двамата търговци и, следъ като имъ изказалъ своето удивление по прѣдмета на тяхното особено водене на търговията, той имъ обяснилъ какво трѣбва човѣкъ прѣди всичко да гледа интереса си и свършилъ съ заявлението, че, ако не му направятъ добрината да си излѣзатъ отъ неговата гостилница, ще яви на градоначалника Алай-бея. Но и въ другия ханъ, дѣто се настаниха, тѣ не бѣха свободни отъ подобни подозрѣния. И тамъ тѣ имаха чести случаи да изпитатъ особенното внимание на полицията. Както и да е, въ три мѣсеци отгоръ, бидоха закупени достатъчно револвери и двуцѣвни пушки; направи се даже едно свилено знаме, което трѣбваше да се развѣва надъ Малешевските и Осоговски планини. Това знаме прѣдставяваше единъ огненъ лъкъ безъ корона, върху жълто поле. То бѣше красна и параванъ на ушите на баба Не-

дъли и дъщеря ѝ Станислава Караиванови. И днесъ още то се съхранява отъ Дим. Беровеки. Тъзи учителки по-прѣди учителствуваха въ Воденъ, дѣто биваха подлагани на много гонения отъ страна на грѣцкия солудски владика, който настоятелно искаше да убѣди воденци, че него трѣбва да слушатъ и че тѣмъ сж нужни само грѣцки учители.

Настѣпи седемдесетъ и шестата година. Тукъ нищо не знаеха за революционнитъ брожения, които ферментуваха прѣзъ тая знаменита година въ Сѣверна и Южна Бѣлгария. Прѣзъ м. мартъ при пригответелитъ въ Солунъ се яви извѣстниятъ въ софийско отецъ Генади, който бѣ обиколилъ цѣла Бѣлгария, ходилъ въ Сърбия, Измиръ, Цариградъ и др.; п. Петръ Солунски му повѣри за приготовленията, които се вършеха вътрѣ въ Солунъ и го накара непременно да се стави и разговори съ съмнѣленицитъ. Въ тѣзи разговори отецъ Генади имъ откри, че цѣла Бѣлгария и Тракия сж готови и прѣзъ май ще вдигнатъ силни възстания. На п. Петра се искаше да покаже какви приготовления ставаха и въ Македония за това тѣ отидоха въ Велесъ, дѣто устроиоха едно събрание, което, за жалость, бѣ тутакси прѣкъснато по милостъта на нѣкоя прѣдателска личностъ и п. Петръ Солунски едва можа да достигне до Солунъ, безъ да донесе нѣкакви положителни свидѣния; а отецъ Генади се спаси отъ прѣследваніята на турцитъ само върху сръбската територия.*) И така, проповѣдникъ освѣтлотецъ Генади въ Македония не е имало, или пѣкъ ние

*) Това и други подобни неху обстоятелства трѣбва да бѣдатъ отбѣлзани като тѣтрѣдъ чести атрибути на онова врѣме, които прѣчииваваха много значителни церценции въ вителицтѣ-

не сме имали възможност да го узнаемъ. Самото време, обаче, съ своите сложно-ситуирани обстоятелства бѣше най-добриятъ агитаторъ на идеята отъ тая революционна ера. Думата ни е за възстанието въ Херцеговина, което оказа силно влияние надъ умовете на робитъ. Геройскитъ подвизи на Херцеговинскитъ патриоти тукъ се цитираха съ горещо съчувствие; и нашитъ приготвители въ Солунъ бѣха свидѣтели при докарването на ранения аскеръ отъ полесраженията на Херцеговина. Ние можемъ даже да отидемъ по-далеко въ нашитъ сжждения безъ да бждемъ обвинени въ парадоксалностъ, като на сжщото херцеговинско възстание отдадемъ и онова хроническо единство, което ни дава историята на българскитъ възстания отъ тая епоха. Съ какво друго можемъ да си разтълкуваме факта, споредъ който нашето възстание и онова на Сръдна Гора възникнаха въ едно и сжщо време безъ да иматъ никакви сношения помежду си? Самитъ събития, повтаряме, бѣха най-добриятъ агитаторъ на идеята отъ онова време.

нитъ слоеве на обществото. Пишеция тия възпоманавия по самия поводъ много пъти е имала случаи да си спомни думитъ на Димитъръ Томовъ Македонски, пресвѣтенъ и виденъ на времето си учителъ въ Кюстендилъ, замѣсенъ тоже въ революционния подвигъ — който въ една беседа съ сива на н. Стояна и дякона Рафана въ Кюстендилската митрополия бѣ изтъкнала нуждата отъ много народъ, безъ който всѣка революция е осъдена на гибель. Тая революция, обаче, като първа за нашето племе носеше именно тая отпечатъкъ: Приемайки въ съображение неблагоприятнодоживието на българина къмъ всѣкаквъ видъ иносторетно, като се знае, отъ друга страна оня експлуатиранъ, брѣкъ, симулиранъ характеръ на тогавашната революционна агитация и херцеговинската изолация на въстаническитъ локалитъ отъ всѣка външна поддрѣжа, — всѣки добъръ наблюдател можеше да предвиди излѣзъта на революцията. Ние, които отговаряме на четвъртъ въкъ отъ неа революция, тѣй можемъ и смѣемъ да разсуждаваме, но преди 25 години не бѣше тѣкъ тогавашното *reföschig* значеше *föschig*.

Властите въ Кюстендилъ съканъ подушника приготвленията въ с. Разловца, вельдетвие на което п. Стоянъ биде повиканъ. Попитаха го за много нѣща и въ заключение му заявиха, че тѣй като неговия сянъ Костадинъ отсѣтствуваше като поръчителъ за откупа на селския десетъкъ, — тѣ него ще считатъ за отговоренъ подиръ сина му, въ случай че не желае да го поискатъ по административенъ начинъ отъ солунскитъ власти. Това бѣше заблаговрѣменно направено съ цель да бждатъ прибрани десетъчнитъ пари за избѣженне отъ всяка непрѣвидена опасностъ. П. Стоянъ даде исканото обѣщанне за изплащането, върна се въ селото и разясни всичко по-подробно на селянитъ, които въ отговоръ му напомниха неговии нѣкогашни обѣщанния, че той ще плати десетъка, но тѣ да си набавятъ сами по нѣщо отъ оржжне. Попъ Стоянъ бѣше човѣкъ съ пълно довѣрие, за това при първо поискване кюстендилскиятъ митрополитъ Иларионъ му зае 4000 гроша; други 4000 гроша той зае отъ единъ богатъ турчинъ отъ с. Црѣвникъ по име Молла Единъ. Тукъ му е мѣстото да отбѣлжимъ, че въ това приготвление не сж се практикували никакви революционни контрибуции върху населението и че обдрѣжкитъ на възстанието лежеха изключително върху гърба на нѣколко души състоятелни селяни, имотни личности, а главно на п. Стояна Разловски. Като доказателство на това може да служи актътъ за откупването на десетъка, който актъ пасивно имаше за цель да помогне за въоръженнето на селянитъ. Ето и самия записъ даденъ отъ п. Стояна на покойния Митрополитъ Илариона:

1000 гроша.

Само четири хиляди гроша.

Атѣ, отдоу поднесеный-тъ свещеникъ вземъ отъ Негово Високопрѣосвещенство Г-на Г-на Илариона въ земъ герѣречено-то число гроша, кои-то ижд. му върна и дъръ единъ мѣсець отъ двест. А за по-гольмо негово утѣреніе, че ижд. му ги върна сабдъ единъ мѣсець отъ двестъ давамъ му настоящій-тъ си задължителенъ занесъ и се воднесамъ.

23 февруарій 1876 год., Кюстендилъ.

Платецъ: паназъ Стоянъ
отъ село Разловца.

При пригответелитъ на възстанието се навърташе единъ старецъ отъ Мелишко, по име дѣдо Иванъ, който живѣше въ Солунъ отъ нѣколко години и не можеше да се върне въ родното си мѣсто. Ръшителенъ и много добъръ стрѣлецъ, дѣдо Иванъ, като дѣте имаше слабостта да се хвали. Нито день не минаваше безъ да се ознаменува съ нѣкой новъ планъ за възстание отъ дѣдо Ивана. Колчемъ крѣвта у младитъ заквѣше и почнѣха да бесѣдватъ по бѣдешитъ херончни подвизи, що ги очакваха, нанинъ старецъ скачаше отъ энтузiazъмъ и имъ доказваше съ най-убѣдителна самоувѣреностъ, че ако той не е, нищо тѣ не могатъ сами да направятъ. Споредъ данитъ на дѣдо Ивана, негова „пушка карамфиля“ гърмѣла на два гласа и убивала по петима турци наведнажъ.

— Ехъ, вне сте дѣца още, — казваше дѣдо Иванъ: — единъ турчинъ не можете да убиете, ама дѣдо ви да имъ поднали карамфилята, че да видите какъ се чистятъ турчаги.

Така дѣдо Иванъ прѣкара нѣколко дена весело. Но сега той сѣди умисленъ. Запалилъ е малка чубучка и слуша — нищо младитъ приказватъ скришомъ отъ него.

— Нашето приготвление е страшно, — се издаде гласът на единъ отъ говорящитъ: — седимъ въ Солунъ, дѣто има силенъ паша, който само ако подуши нѣщо, всичко ще загине. Турция е силна държава, пъкъ нашата работа не е като при Дунава: фесътъ се червенѣе при бѣлия Дунавъ. Като пилци ще ни изтрепятъ.

Не се досѣти бѣдниятъ старецъ за хитростта, която му заложиха тия млади хора, за да го изинтатъ; той цѣлъ тръперъше.

— Ахъ душмани, — казва съ задавенъ гласъ и става на крака: — не ви ли думахъ че нищо не можемъ да направимъ; само ще изгинемъ напразно. За мене, както и да е, навъкувалъ съмъ се, но за васъ младитъ ми е жаль.

— Не слушай тия страхливци, — го насърчава другъ отъ младитъ: — като направимъ възстанието, ще помамимъ турцитъ въ една пусия, ще наредимъ добри юнаци и тогава, като окървавимъ цѣли хендеци и скали, ние ще се видимъ господари на нашето отечество, малко но хубаво.

— Слушайте мене, — каже дѣдо Иванъ: — азъ ще бжда на първо мѣсто въ пусията, ама да ми напълните карамфилята съ дремли, не съ куршумъ: куршумътъ убива само единъ, а дремлинтъ много. На да не смѣе нѣкой да хвърли пушка прѣди дѣдо Ивана! Най-първо азъ ще хвърля; хемъ ще мѣра право въ очитъ, на тогава: ха, бра дѣдови, — ще ви кажа: — елате колете клѣти турци, като осветени кокошки ноцна доба. И ако остане нѣкой живъ, ще има да разирава за дѣдово-Иваново гърмене.

Единъ левентъ отъ горъ на това му изпъ
на дъло Ивана: —

„Огмътна лудо пушка шарена,

„Та удари лудо мома Румена:

„Телли куршуми въ клетото сърце,

„Дребни дремлии въ бялото гърло. . . .

Нѣколко потреби за възстанието се изпрати-
ха вече по разни кираджии изъ Солунъ; обаче ра-
богата съ револверитъ и патронитъ изискваше
по-голяма внимателностъ; тѣхъ трѣбваше нощно
врѣме да ги прѣнасятъ двама отъ есмитъ съмиш-
леници: Димитъръ Беровеки и Коте Карчовъ.
Тѣ взвѣха единъ кираджийски конь отъ единъ
пеячанинъ съ условие да му го прѣдадатъ въ
с. Разловца. Минали Дѣйранско, Поройско, дошли
на връхъ планината Бвласица и коня имъ уми-
ра. Що да правятъ съ единъ товаръ отъ 100
оки! Пригответи една дървена сана и кое какъ
го довазвѣли до подножието на планината. Огива
единъ отъ тѣхъ да потърси конь. Такъвъ скоро
се намърилъ и заедно съ стопанина му донасятъ
товара до с. Игуменець, дѣто размънили коня
и зели още двама кираджии, защото ще вървятъ
прѣзъ планината Огражденъ. Тѣзи, обаче, като
помислили че това може да сѣ пари, (двамата
пѣтници наистина криели съдържанieto на сан-
дѣцитъ, за което впрочемъ отпослъ щѣли много
да се разкайватъ) намислили да откраднатъ то-
вари. Това било нощно врѣме. Съ тая цель тѣ
поостанали малко надиръ отъ двамата другари,
послъ само се спуснали изъ едно стрѣмно по-
тайно мѣсто и скоро, като разтурили товара, ви-

дъли че това не сж пари, а револвери, които
 тъ не посмъли да пипнатъ. Въ това време дру-
 гаритъ се досътили за измамата, но въпръки че
 носели по единъ револверъ въ пояса си, тъ не
 се ръшили да ги пръслъдватъ въ тъмнината и
 пръдъ видъ на нъкоя засада отъ страна на ки-
 раджитъ, ръшили да чакатъ разсъмването. Тру-
 дно можемъ да си пръдставимъ какви мисли сж
 се трупали пръзъ тия нъколко часа въ главитъ
 на нашитъ пжтници. Тъ тогава се разкаjali за
 дьто ве бьха казали що именно носьха, за да
 не възбуждатъ подозрение въ проститъ кирад-
 жии; отъ друга страна, още по-вече тъ сж били
 смазвани духомъ отъ переспективата на отго-
 ворносгьта пръдъ дьлото. При зорцъ тьхнитъ
 мисли били пръкъснати отъ единъ изстрълъ; то-
 ва билъ сигналътъ отъ страна на кираджитъ,
 който нанитъ другари разбрали и тръгнали
 по посоката отъ дьто бь дошелъ. Сльдъ мал-
 ко тъ нанстина намърили товари разтуренъ и
 двамата любопитни кираджии въ най-гольма бър-
 когия. Работата била загладена по приятелеки;
 тъ продъжили пжтя си и съ голыми усилия и
 мжки най-посль оржжието бь донесено въ с.
 Разловца. Това бьше пръзъ мьсець априли.

III

1876 година.

(Изаанъ въ възстанието. — Можеше ли да се отлага по-
 вече то. — Село Разловца въ възстание. — Възстанието се раз-
 простира до с. Митрошици. — Какво става пръзъ това време
 въ с. Разловца. — Четата отъ с. Лаки. — Що става съ власта-
 ницитъ отъ Берово. — Иравителствени мърки. — Повторно ра-
 зорение на с. Разловца. — Какъ бь потушено възстанието. —
 Неблагоприятствуващи обстоятелства на възстанието.

Въ политъ на планината Голакъ има една
 хубава мвечностъ, Каладмерджето, собственостъ

на н. Стояна. Това място беше опрьдѣлено за съвѣщание на възстаницитѣ. Тукъ тѣ взѣха едно рѣшеніе, което прѣслѣдване главно организирането на възстанието. Споредъ това рѣшеніе Димитъръ Беровски трѣбваше да обиколи съ помощта на една малка четица околнитѣ: Малешевско, Радовнишко, Струмнишко, Петръчко и Мелничко. Наврѣдъ той ще трѣбва да съобщи на мжжкото население, да бжде готово и щомъ чуитѣ за възстанието да взематъ сами оружieto, а женитѣ дѣцата и стоката да доведатъ въ планинитѣ. Самиятъ планъ на възстанието бжде да се повдигнатъ най-напрѣдъ пейнечкитѣ села, поелъ да навлѣзатъ въ околнитѣ турски поселения, а главно Царево село и ги очистятъ отъ вѣвкаквъвъ турски елементъ. Следъ това възстаницитѣ отъ Пиянца ще прѣминатъ въ Малешевската област, дѣто ще се каже на българекото население, че който не е съ насъ, той е противъ насъ и ще се гони еднакво съ турцитѣ; а турци колкото се намврятъ, ще бждатъ избити. Огъ тамъ възстаническитѣ сили трѣбваше да се опжтатъ за с. Берово, дѣто има една цѣла махала турека, която ще бжде изгорена и следъ като бжде избито вѣичкото турско население ще се рекрутиратъ нови сили за подкрѣпление на възстаническото тѣло, защото тукъ българекото население е по-гольмо и готово да воюва за своята независимостъ. Така разширено, възстанието ще прѣмине къмъ с. Пехчево, дѣто около 700 кжци сж туреки и 100-тина пѣкъ български съ мюдурлукъ, което сжщо тѣй трѣбваше да се прѣдаде на съчь и пожаръ. Около първи май Димитъръ Беровски бжде вече обиколилъ Малешевскитѣ планини — негдѣ нагласилъ, негдѣ

не успялъ, и се готвеше да замине къмъ осоговските планини за Пиянечките села. Но на 7 май, както бѣха събрани около 30 души на съвѣщание на опредѣленото мѣсто надъ с. Разловца, прѣдъ тяхъ ненадѣйно дойдоха нѣколко селяни и известиха, че въ селото сѣ дошли спахии, тапиджии и пр. и викатъ селянитъ да дойдатъ да си взематъ тапиджии. Тъ, споредъ думитъ на селянитъ, съкашъ били подушили нѣщо по приготвлението, защото говорѣли, че ще изгорятъ селото и на мѣстото на къщитъ и колибитъ ще бждатъ посеѣти ниви съ ячмень. Защо бѣха наистина тия заплашвания? Дали имаше прѣдателство нѣкакво по ерѣдата? Само това се знае, че на сутринята най-виднитъ около десетъ души селяни трѣбваше да бждатъ закарани и затворени въ Царево-село и че двѣ моми отъ селото били отблъзвани отъ турцитъ да се потурчатъ. Сложени така бързо и враждебно обстоятелствата и считаѣйки за срамъ да оставятъ своитъ братя да гниятъ по затворитъ и челядта си — потурчена, тѣ рѣшиха още ежцата нощ, ерѣцу ежбота, да обяватъ възстанието. Така щото утрѣшния денъ трѣбваше за прѣвъ пхтъ да огрѣе нашата земя нацанана съ тиранека кръвъ. До ерѣдъ нощ бѣха вече готови около 60 души и събрани чакаха опредѣления часъ да влзатъ въ селото, за което имаше начертанъ особенъ планъ. Дванадесетъ души трѣбваше да проникнатъ въ вътрѣшността на селото и тукъ ще се раздѣлятъ на двѣ; еднитъ ще отидатъ въ и. Стояновия ханъ ерѣцу коджабашийската къща, въ която квартируваха трима отъ турцитъ; а останалитъ шестъ души въ една стваршица, близо до другитъ турци. Другитъ ще завзе-

мать двата главни пътя на селото и моста. Силенъ дъждъ обаче завали пъвъ ношъта и не спрѣ до половината на 8 май. Това бѣше първото неблагоприятно обстоятелство за бързото разпространение на въстанието. Но най-сѣтнь сѣмна. Сега турцитѣ ще отидатъ на кафе при другаритѣ си и следъ това ще тръгнатъ за Царево-Село на пазаръ. Тамъ тѣ ще яватъ на правителството, че селянитѣ не рачатъ да си взиматъ тапитѣ и не плащатъ данъка на таксилдаритѣ. На 7 май вечеръта турцитѣ бѣха арестовали Нико п. Атанасовъ, роднина на п. Стояна, отъ с. Петемникъ и заедно съ него се опжтиха къмъ другаритѣ си отъ коджабашийската кѣща. Нико и братъ му Стоилъ п. Атанасови бѣха дошли да придружатъ въстаницитѣ, но само на Стоила се удаде честъта да носи оржието, а неговиятъ братъ има жестоката еждба да умре, но съвсѣмъ не отъ вражески куршумъ. Турцитѣ приближиха къмъ заложената имъ засада и единъ силенъ гърмежъ залиса селската тишина. Отъ тоя заливъ прѣвъ падна Нико, смъртно раненъ; а турчинтъ Алиманъ, ежщо тѣй ударенъ тежко, се повлачи по корема си и, подпомогнатъ отъ една жена, се скри отъ пусятъ. Въ това врѣме прѣдъ кѣщата на коджабашията излази единъ отъ турцитѣ и единъ селянитѣ му поднася агне за да го заколи. Въ ежщата минута изгърмѣха двѣ пушки изъ п. Стояновия ханъ и турчинтъ, като отстави агнето да избѣга, падна моментално на земята. До като той лежеше и риташе съ краката си, коджабашийката Злата излезе и му донесе вода да се измие отъ кръвта на агнето. Тя бѣше се научила за раняването на Алимана п. като негова приятелница,

безучастни зрители на тая небивала случка. Муже, жени, по-врѣстни дѣца, всички стоеха на мѣстата си като вкаменени и въздишаха отъ дълбочинитѣ на сърцето си. — Свършихме я, говорѣха тѣ въ уплаха си. И наистина такива нови нѣща за единъ поробенъ и напълно подавенъ народъ, можеха най-много да възбудятъ страхъ и сътрѣсеніе, чувства доста неблагоприятни за едно революционно дѣло. Въ такива случаи щастие е, ако се намѣри нѣкоя авторитетна личност, която да окуражи духоветъ. И ето такъвъ единъ авторитетъ се показа и заговори прѣдъ селянитѣ тъкмо въ тая рѣшителна минута.

— Селяни, — извика стария дѣдо Пако: що сте се така угрижили и умислили? Това, да сте живи още по 100 години, нѣма да видите съ очитѣ си. Помните ли, кога нѣмахме мостъ на рѣката, па се случеше да дойдатъ тия гадове ерѣцу селото и викатъ хора да ги прѣнесатъ на грѣбъ вмѣсто конѣе? — а сега, вижте ги до гуша газитѣ мѣтната Бръгалница, като по-сухо.

Съ такива нѣколко думи той можа да привлече още нѣколко отъ селянитѣ и всички заедно събраха каквото имаше, като тапи, спяхѣски теветери, коджабашийски рабуни, чатали и др. — и ги нахвърлиха на огъня. Слѣдъ малко отъ тѣхъ и отъ убититѣ турци не остана нищо освѣтъ пепель.

Това ставане въ сръдъ селото прѣдъ хана на и. Стояна и той даде зановѣдъ на синъ си да го запали. Скоро пламъцитѣ обгърнаха плевната и грамадини, широкъ ханъ отъ минута на минута ставане жертица на разрушението. Въ

това време п. Стоянь, който пазеше нужното хладнокръвие, не прѣставаше да дава своитѣ разпоредби.

— Нека видятъ всички, — говорѣше той прѣдъ селянитѣ: — че азъ съ своя собствена ржка запалвамъ имота си и нека ме последватъ. Но време е вече за обѣдъ; нека всѣки си отиде и обѣдва, което ще бѣде и последния ни, но най-сладъкъ домашенъ обѣдъ.

Слѣдъ обѣдъ пакъ всички възганици се събраха и Д. Беровски прѣдложи на прѣвъ планъ да заминатъ за Малешевско и посетятъ всички български села до Берово; а за по-нататъкъ щѣше да се обмисли послѣ. И това се прие заедно съ прѣдложението на Цоне Спасевъ, който искаше половината отъ четата да остане въ с. Разловца до окончателното му изпразване. Това обаче ослаби значително силитѣ на възтаницитѣ и доведе до непоправими послѣдствия. Но както и да е, п. Стоянь и Д. Беровски възседнаха по единъ конь, развиха знамето и потеглиха за Малешевско. Числото на дружината възлизаше до 30—40 души. Неопикуема радостъ се рисуваше върху лицата на всички. Всѣкой говори, всѣкой иска нѣщо, ти слушашъ, отговаряшъ и не можешъ да разберешъ кой що говори, кой що иска отъ радостъ.

Първото село въ което влязоха другаритѣ бѣше Митранинци. При входа на това село се поставиха трима души за стража, а всички останали влязоха въ вътрѣшността на селото и наближиха п. Стоиловата къща. Още отъ далеко единъ възетаникъ съникаея, че има турци въ къщата на Митранинската цѣль и дружината се

останови за минутка. Турците бидоха сервотно очудени като видяха въоръжените момчета и сами грабнаха пушките си: това прочее не имъ попречи да отдадат пакъ общепотребителните турски почести прѣдъ п. Стояна и Д. Беровски, които не закъсняхъ да имъ отговорятъ. Скоро обаче следъ това размѣнение на поздравленията турците разбраха незавидното си положение и намѣриха за по-благоразумно да залостятъ вратните и да се скриятъ въ къщата, която другарите минутно обетжиха отъ всички страни. Тия двама турци бѣха отъ Пехчево и, както се оказа, гостуваха въ къщата на селекия попъ по случай свадбата на синъ му, която станала една неделя прѣди това. И наистина не следъ много се показа и сѣмнигъ стопанинъ на къщата, цѣлува рѣка на п. Стояна и, безъ да покаже видъ, че се досѣща за нѣщо, го покани да заповѣда и му честити снаха. Той, въ своята наивност, намѣри дори за нужно да му обясни, какъ тая вечеръ, сирѣчь първата следъ свадбата, щѣлъ да очаква роднините на булката и може би щѣше да го занимава съ още много други атрибути на селекия свадбенъ обрядъ, ако неговите глаголетвувания не бѣха прѣкъснати отъ п. Стояна, който, безъ да го слуша по-вече, се обърна къмъ турците и съ твърдъ, но спокоенъ гласъ имъ предложи доброволно да сложатъ оружieto си.

— Приятелю Османе (Османъ Кадѣнковъ и Дервинъ Алиа, така бѣха имената на двамата итъниси), прѣдайте оружieto си, — казва единъ отъ другарите по име Костандия п. Георгиевъ: — Ние сме дошли да съберемъ селяните и да имъ прочетемъ едно писмо, което ни е изпратено отъ Русия и същъ прочитането му ще въвлѣчнемъ

оръжието ви и ще заминемъ да го четемъ и въ мюдурлука въ Пехчево, както го четохме въ с. Разловца,

— Ние мирно ще съдимъ, — отговарятъ турците отъ кѣщата: — но оръжието си не даваме, до когато ни глава стои.

Бързината, която се налагаше на възстанието, и въ тоя случай прѣкъсена по-нататъшните прѣговори и за послѣденъ пѣтъ на турците биде прѣдложено да се прѣдадѣтъ въ случай че нѣматъ желание да бѣдатъ обѣрнати на пушено месо.

Сламата биде принесена и дадена на самия стопанинъ на кѣщата, на когото въ сѣщото врѣме, онзи който я даваше каза шеговито, че той е длъженъ самъ да подпали кѣщата си, за да не може сътнѣ да счита възстаниците за виновници на това.

— Страхъ ме е, — казваше на подбивъ възстаникътъ Костандия п. Георгиевъ: — да не мининиъ давия въ хукюмата; за това, нѣ, иди отъ вжтрѣ самъ да си я запалишъ.

Кѣщата имаше двѣ противоположни една на друга врати, които турците рѣшили взаимно по между си некусно да използватъ. Когато кѣщата пламна и огнените язици вече облизваха нещастните двама турци, едната врата се отвори и единътъ отъ пльвниците почна да бѣга; обаче той биде застрѣлянъ. Планътъ на турците, който е прѣслѣдвалъ въ своите цѣли да спаси поне единъ отъ бѣглеците, бѣше до некадѣ сподучилъ, защото тѣкмо въ това врѣме, използватъ отъ двѣта, който обрѣжавање друга-

та врата, вториятъ турчинъ излезе и трети да бѣга колкото можеше. И наистина другаритъ щѣха още много време да чакатъ турчина да последва другаря си презъ същата врата, ако п. Стоинъ не бѣ го забѣлжилъ и ранилъ доста силно, което, обаче не му попрѣчи да продължава да бѣга.

Между това, въ полето на Митрошинци се показалъ единъ чаушъ съ десетина души заплетиета, които като видѣли селския пожаръ уловили единъ селянинъ и го накарали да имъ обясни причинитъ на последния. Този имъ разправилъ какъ около пладнина били дошли отъ Разловца нѣкакви си въоръжени хора и имъ првдалъ всичкитъ подробности по произшествието съ п. Стоиловата къща. После, разбира се, тѣ му дали заповѣдта да ги последва и имъ покаже най-удобното мѣсто отъ дѣто може да бждатъ атакувани възетаницитъ въ с. Митрошинци. Тѣ скоро бѣха приведени до поста на стражата, която въ това време бѣ напуснала опредѣленото си мѣсто и бѣ отишла да гони падарина на селото — и ненадѣйно и бързо откриха огънь въ тила на възетаницитъ. Тѣзи тѣи също скоро отговориха на тѣхния огънь и можаха да ги прогонятъ на далеко отъ селото. Обаче още въ първото сбиване четата прѣтърпѣ една голѣма загуба съ нараняването на Д. Беровски, който, макаръ че можѣ да првнесе тежката рана въ главата, дини четата, а особено п. Стояна, който възлагаше на него твърдѣ голѣми надежди, отъ единъ добъръ съвѣтникъ, какъвто бѣше той при онаа бързина на функциитъ, която се налагаше на възетанието прѣдъ видъ на неговото првувстване. На прѣдане отъ тая атака, на пѣти бѣ

срещнаатъ и убитъ турчинътъ Вантъ, който служеше за куриеръ до Кочанско. А въ това време трима души българи отъ нѣкое близко село, като вървели, намърели ранения отъ н. Стойна турчинъ, който имъ разказа за случката и ги молилъ да го занесатъ живъ или умрълъ при баща му, който билъ много богатъ и щялъ да ги възнагради за това много щедро. Тъ обаче, не били съгласни на неговото предложение, което даже имъ се видяло много чудно и го убили съ камъни.

Всички селяни отъ Митрошинци заедно съ покщината си се првнесоха въ планината и оставиха едно съвършено пусто село. А между това другаритъ отъ с. Разловца още не пристигаха и четата трѣбваше лишень пжтъ да се връща за да се съедини съ останалитъ възсеганически части. Вече се стъмване, когато нашитъ момчета трѣгнаха изъ пжти за с. Разловца, като преди всичко качиха Д. Беровеки на конь и опрѣдѣлиха трима души, които да го кръпятъ. Самото това връщане по единъ пжтъ, който бѣха изминали съ такава неописуема радостъ, навъване вече достатъчно мъка въ душитъ на момчетата въ вжтрѣшността на които тѣ осждаха това излишно и вредно кръговръщение. Късно презъ ноцта тѣ стигнаха до политъ на Голакъ въ мѣстността дѣто бѣше избѣгало населението отъ с. Разловца и бѣ докарало всичката си стока. Тъ тукъ намъриха страшенъ безпоредькъ. Отъ студа и снѣга, който владѣеше отъ 8 май вечерята, и старци, и жени, и дѣца, и стока — всичко бѣше вцѣпенено, вськи трѣперяше. Прѣчувствитата на възстанитѣ знами, се бѣха обжднали и тѣхнитъ корани сѣрца все по-вече и по-

вече се свиваха отъ жалъ прѣдъ тия безпомощни сжщества, които ронтаеха противъ виновниците на това бѣдствие и по нѣмане на оружие бѣха принудени да стоятъ съ скръстени рѣцѣ или да станатъ безвъзмѣдна жертва на турското опустошение. Така и бѣше станало. Още на 8 май, когато нашитѣ другари бѣха въ с. Митрошинци, следъ пладнь, башибузукътъ отъ околнитѣ пейнечки турски села сж нападнали на с. Разловци, което следъ малко съпротивление станало плячка на озвѣренитѣ и голи турци. Отъ това нашествие сж загинали 10 души селяни и двѣ жени сръцу трима отъ страна на нападателитѣ, които, следъ като разбили църковнитѣ врата, ограбили сжщпоцвноститѣ по иконитѣ, а кандилници, пошри, черковни книги, — всичко това задигнали като трофей на побѣдата. Отъ свещенитѣ одежди и тия около проскомидията царевоселекни турчинѣ Мустафа Ревенко направилъ дрѣхи на жена си и на двѣтъ си дѣца, които, както казватъ, поради това свѣтогатетво били опустошени отъ смъртта въ расстояние на една седмица. Кжщата на п. Стойна, още три други кжщи и нѣколко сѣнарници били изгорени и цѣлото село щѣло да послѣдва тази участь, ако едно случайно обстоятелство не бѣ попрѣчило на това. Десетина души турци отъ ближнитѣ села, закѣснѣли по нѣкаква си причина, пристигнали въ селото тѣкмо когато тѣхнитѣ другари отъ вѣтрѣ почнали да го опожариватъ. Случайно нищовѣтъ на единъ отъ тѣхъ изгърмва отъ пояса му и наранива другъ единъ отъ компанията. Стрѣснати отъ тоя гърмежъ, ония отъ селото, като забѣлжали въоружени хора наблизу, помислили че това сж неприятелѣ и ударили да

бъгачъ. Далечъ изъ разложкии синуръ тъ, за свое щастие, набутали еума голъми селски стада, оставени отъ пасиритъ имъ, които тъ, като побъдители намърели за твърдъ умъстно и порядъчно, да раздълънтъ като чиста печала и закаратъ по домоветъ си. Разправятъ единъ забавенъ епизодъ отъ твъзъ събития. Помежду козитъ на единъ турчинъ отъ паяничкии села имало единъ пръчъ. Жената на този турчинъ виждала у съседитъ, че понькога и стопанитъ мълзятъ козитъ си; за това и нашата нова хазайка ръшила да си достави това удоволствие. Но, за своя зла честь, кадъната не познавала и не била сръщала друго четвероного въ кжцата си освенъ загаря на турчина. За първи пжтъ ти издоила ньколко кози и много се радвала на млъкото въ котленцето, до като найъ послъ доиълъ реда и на пръча. Този, ненавикналъ на такава процедура, почналъ да врьска, да рита и само съ своята бьсовека сила можалъ да изконча „вимето“ си изъ неучтивитъ стискании на кадъната, която все не можела да излъзе отъ недоумьнието си, до като една съседка не ѝ обяснила работата.

Сжщия день, 9 май, близо 2 часа до Голакъ, въ с. Неклена, Кочанско, пристигна редовенъ аскеръ, койго се готвьше да замине за сръбската граница, пръдъ видъ на военнитъ дьйствия, които се очакваха отъ къмъ тая страна. Тъ обаче бидоха спръни отъ възетанието и принудени на 10 май, когато вьсетата за послъдното се разиространи на всекъдъ, да навлезатъ изъ малешевскитъ села и да почнатъ своитъ дьйствия въ смисълъ на потушване. Между това, високитъ чиновници отъ Царско-село скрочиха единъ особенъ планъ на дьйствия противъ възета-

нието, за виновникъ на което тѣ нѣпълно считаха п. Стойна Разловски. Тѣ много добръ знаеха значението на поповетъ между простото население, което току що бѣ изплувало на повърхността на черковнигъ борби, които то олицетворяваше въ сведенически санъ — и затова прибѣгнаха до едно твърдѣ рационално сръдетво. Тѣ намъбриха двамата свещеници п. Георги Милеиковъ и п. Атанасъ Стоиловъ огъ с. Вирче, които отидоха въ с. Разловца и съветваха селянитъ да се възвѣрнатъ на диръ, ако не искатъ да расипватъ домоветъ и стоката си. Тѣ имъ казаха, тоже по заповѣдь отъ правителството, че то имало свѣдѣнии, какво тѣ сж подмамени отъ цопа, койго, проче, нито съ 100, ниго съ 1000 души не може да отнеме земята на цари. Вѣвкой койго се прѣдаде доброволно, ще бжде свободень, защото правителството знае, че всички селяни не може да бждигъ размирници, но тѣ сж народъ простъ, койго не знае самъ по кой лжтъ трѣбва да вѣрви. Така свещеницитъ свѣршили увѣщанията си и, когато следъ заминаването на тѣя носители на мира, пристигнаха и момчетата, нѣколко души селяни застанаха прѣдъ п. Стойна и го попитаха какво трѣбва да правятъ, на което послѣдниятъ разбираше, че нищо положително не може да отговори. Той, скоро обаче разбра своето изключително положение и можа да се постави умѣло въ своята двушка роль на войвода и, прѣди всичко, пастиръ.

Той имъ наведе случката отъ 8 май съ дѣдо Христо Ходжовъ, когото турцитъ заклаха и хвърлиха отъ моста, когато коленопрѣклонно се прѣдаваше и просеше милость за цѣлото село; напомни имъ тоже за участита на Нико Коджа-

башията отъ с. Разловца, който, придруженъ отъ Стоименъ Кацарина, отиде следъ заминаването на четата и повика турцитъ отъ с. Петеникъ. — заради която услуга тѣ и двамата бидоха съсечени на връщане отъ тамъ; осжди поведението на двамата попове и високо ги нарече лъжци, защото идятъ да увѣщаватъ своитъ брата съ същитъ прѣдателски и фалшиви слова, които власнитъ сж вложили въ устата имъ. Най-послъ, въ заключение той се опита да окуражи тия паднали духомъ селяни и каза:

— Братя мои, не се сдавайте въ ржцѣтъ на турцитъ и не изгубвайте надеждата; Богъ ще помогне на слабитъ. Паустина, много мъчно е да се гледа какъ мратъ нашата челядъ и брата, обаче безъ жертви не се добива свобода. Ако бѣха се жертвували нашитъ бащи и дѣди, ние щѣхме сега да бждемъ свободни; и жертвата, която намъ е писано да дадемъ, ще бжде жертва за нашитъ синове и внуци, и тѣ ще останатъ на вѣчни времена да се радватъ на своята независимостъ.

Следъ това слово възстаническиятъ отрядъ замина за Кочанеко и Малешевеко. На 10 май тѣ стигнаха въ планината Плачковица на мѣстото дѣто бѣха избѣгали селянитъ отъ с. Лаки, отъ което само 30 — 40 души, прѣдвождани отъ четника Цоне Данчовъ, бѣха снабдени съ оружие. Тѣкмо по това време въ празното село бѣха дошли около 60 души турци, които, обаче, благодарение на единъ прѣдатель, бидоха уведомени за опасността, що ги застрашаване и побързаха да се отгьлятъ въ нѣкое по-сигурно мѣсто. Така тѣ избѣгаха и отнѣха възможността за

едно хубаво поражение, каквото обѣщаваха на сдруженитѣ двѣ чети. Между това, едната отъ тяхъ, тази на Цоне Данчовъ остана при с. Лаки, а другата прѣмина къмъ Радовишко и спрѣ надъ с. Смилянци, на което тозъ часъ биде извѣстено тайно за стоенето на четата и прѣдложено, колкото въоръжени сили имаше да излѣзатъ въ планината, като не забравятъ да донесатъ съ себе си два товара хлѣбъ и двѣ кожи за царвули. Нашитѣ момчета носѣха най-разнообразни обуца, които отъ влагата бѣха съвършено изпокъсани. Пеканиитѣ хлѣбъ биде приготвенъ, въоръженитѣ селяни се събраха и се готвѣха да излѣзатъ; обаче селскитѣ вардачъ узналъ и заблаговременно донесълъ бързи свѣденія за това до правителството и бѣговетъ отъ гр. Радовишъ. Колкото въоръжени сили имаше, венчки изпокриха оръжиято си и пристигналитѣ въ Радовишъ 100 души аскеръ и башибозукъ се задоволиха само съ нѣколко благи увѣщания къмъ селянитѣ. По такъвъ начинъ отъ тукъ надеждата биде изгубена. Обаче, най-голямата прѣчка, която направи тази загуба, бѣше значителното закѣсепение на четатата, която трѣбваше да бѣрза въ това врѣме къмъ Берово, дѣто, между другото, 300 души бѣха на оръжие и цѣли 4 дени стоиха въ бездѣйствие въ планината и очакваха възстаницитѣ отъ Радовишко. Но благодарение закѣсепението на послѣднитѣ и бързитѣ мѣрки на правителството и аскера, тѣ бидоха склонени и се върнаха по домоветъ си.

Малешевекитѣ планини сѫ обширни планини и тѣ винаги сѫ пълни съ всекакви добитѣци, като: говеда, овци, кози, свини, конѣ и др. Тукъ цѣло Малешеве, цѣлитѣ околии: Кочанско, Щип-

ско, Радовишко, Струмичко, Мелничко, Джумайско — чуватъ своята стока, която се гледа и отхранва отъ самитъ стопани или тѣхната челядь, придружени съ нарочни за това слуги. Правителството издаде силна и бърза заповѣдь, която задължаваше селата да смъкнатъ всичкия добитѣкъ отъ планината заедно съ пастирѣтъ имъ и да го пасѣтъ въ полетата. Всяка вечерь тѣ бѣха обязани да го вкарватъ и затварятъ въ селата, дѣто неразлъчно трѣбваше да квартирува по малко войска. Било пастирѣ или орачѣ, — въ кой бѣше назенѣ що работи и кадѣ отива, като прѣдварително му прѣмърваха хлѣба, който имаше право да носи въ торбата си. Тази разпоредба надъ селата, явствено, прѣвъзвдваше насивнага цѣль да амортизира всѣко тѣхно сношение съ възстанитѣ и да отнеме на послѣднитѣ всѣкакѣвъ источникъ за прѣхрана. И, тѣй, всичкитѣ планини се изпразниха, като останаха да стѣрчатъ само тукъ — тамъ по нѣкоя ограда за добитѣкъ или друга нѣкоя пастирска колиба. А между това, мѣркитѣ на правителството ставаха все по-енергични и по-строги. На 15 май въ Струмица и Радовишѣ пристигнаха 500 души редовенѣ аскерѣ; въ Мелникѣ и Петрѣчѣ — 1000, въ Джумая — тоже 1000 души; Тукъ, мимоходомъ ще отбѣльжимъ, стана едно гнѣсно прѣдателство, дѣло на двама богатани отъ с. Лешко, Джумайско, въ резултатъ на което учителѣтъ Димитѣръ Марковѣ биде хванатѣ и обѣсенѣ отъ солдатитѣ на джумалийскитѣ мостѣ.

Всичкитѣ тия разпоредби и наводнения на десетки батальони аскерѣ по села и каази рисуватъ доста ярко сервизното внимание, що бѣ обвърнало Разловекото възстание върху себе си.

Келъ. Хасанъ паша дори, резиренъ като звъръ, тръбваше съ цълъ табуръ войска да дойде изъ Тракии чакъ въ Кюстендилъ, който за малко не стана театръ на турското разорение. Малка частъ отъ войскитъ на тозъ паша се останови тукъ, а останалитъ продължиха пѣти си къмъ с. Разловца и развълнуваното Малешевско. Тѣ биваха придружени изъ своя пѣть отъ стотина гладни башибузуци и подобно на хайка, като откриха огънь отъ всички страни, почнаха да изкарватъ избгалитъ въ планината селяни. Картината, която е прѣдставлявала тая смъртоносна гонка, била ужасна. Майки сж захвърлили своигъ рожби и сж бѣгали съ кушъ нещастни селяни, подлашени како добитѣкъ подъ убийствената жаравна на куршумитъ. Това е било адъ изъ който малцина сж успѣли да избгатъ. В ѣницитъ сж ги гонили и сж имъ давали знакове да се спратъ въ низкитъ мѣста около рѣката и с. Разловца. Обаче, който се е мърналь само по-надалечко билъ е замърванъ като бѣглець и е ставаль жертва на куршумитъ. Така сж загинали двама маже; по сѣция начинъ, сж били ранени още двѣ момичета и една жена. Въ резултатъ, фамилията на п. Стояна и още други десетъ семейства, между които и няколко изгубени изъ четата възстаници, бидоха запрени и изпратени подъ конвой въ Кюстендилъ; а побѣдоноснитъ пълчища оставиха пепелищата на нещастната Разловца и отидоха да се присѣдинитъ къмъ другитъ войскови части опрѣдѣлени за потеря на възстаницитъ. У тѣзи духътъ бѣше значително отпадналь и — едни отъ страхъ, други изгубени — почнаха да линеватъ отъ четата. Четирма души, отъ които единътъ бѣше извѣстни Атанаеъ Цин-

по, намъриха даже удобенъ моментъ да избъгнатъ и се предадатъ въ ржцѣтъ на турцитѣ, които съ вързани ржцѣ ги изведоха вѣнъ отъ селото, на пътя между Разловца и Царево-село и имаха удоволствието да се позанимаятъ малко съ своитѣ благонамърени и доброволни пленници. Тѣхната екзекуция бѣше нагорване съ разкалени машини; тѣ вѣички бидоха лишени отъ носоветѣ и ушитѣ си, въ добавѣкъ на което нещастниятъ Георги Семерджията изгуби и языка си. Обаче наказанието имъ не се изчерпа съ тѣзи мъки: тѣ бидоха съсѣчени и купѣтъ отъ тѣхнитѣ късове трѣбване по една висина зановвѣ да остане на сжицото мѣсто за страхъ на населението и плѣчка на звѣроветѣ. Другъ единъ по име Георги Голчовъ биде незабѣлъзано оставенъ въ една кошара и намъренъ отъ потерата. Но той отблѣсна тѣхнитѣ мазни увѣщания и не се даде докогато не свърши вѣичкитѣ си куршуми. Той биде убитъ.

По показанията на четиримата убити пленници отъ Разловца войската се опжти за малъшевскитѣ вършуги, но тя тамъ не намъри никакви възстаници, защото тѣ бѣха прѣминали въ Петричко. Потерата, прочее, се върна обратно въ Малешево и тогава се почнаха страннитѣ прѣтървания и арести отъ които вѣичкитѣ мѣстни затвори бѣха прѣпълнени, и правителството биде принудено да прѣмѣсти извѣстна часть отъ тѣхъ въ гр. Струмица. Прѣзь това врѣме главниятъ воененъ еждѣ по възстанитѣ заседаване въ София и на неговата компетенциостъ подлѣжеха вѣички разбунтувани области, даже и ония, като Малешевско, Петричко и др., които се нахожѣаха подъ управлението на други вилаети. Затова ние вѣждаме щѣли десетки

отряди затворници докарани въ синджирѣ и наблъскани въ Софійскитъ затвори. Отъ Малешевско 57 души, отъ Струмица 7^{*)} — всички минаха пръвъ тоя воененъ еждъ; следъ като бѣха прѣтърпѣли ония вевъроятни изтезания, които ги съвѣтствуваха изъ малкитъ адеки кауши, които тѣ биваха принудени да посѣщаватъ пръвъ своя пѣть. Подозренитъ, непрями участници въ възстаннето бѣха еждени на всекадъ — въ Скопие, Кюстендилъ, Серъ, Солунъ и др. — обаче и тѣ биваха жестоко изтезавани. Така стана съ 18^{**)} души отъ Кочанско и 11 души отъ града Радовишъ, които, окльветени отъ разлошкия учитель Иванъ Димитровъ отъ гр. Виница, прѣкараха дълго време въ скопския затворъ. По тяхното слѣдствие бѣ докарана нарочно и попадната на п. Стойна Разловски отъ Кюстендилъ, която заблаговрѣменно подучена отъ Скопския Митрополитъ Кирилъ, даде такива показания, въ резултатъ на които всички бидоха освободени, съ изключение на извѣстния намъ Цоне Данчовъ отъ с. Лаки, който бѣ отровенъ. Въ Солунъ екицѣ тѣ бѣ докарани и следъ дълги изтезания осждени на по 15 годишенъ затворъ въ Кавли-Куле селянитъ отъ с. Митрошинци: п. Георги, Иванъ Любеновъ, Стойко Мръко, Дончо Валазъ и Мицо Вълчовъ. Най-тежкото прѣстѣпление на тѣзи нещастници бѣше, че бѣха подозрени макаръ да не са вземали никакво участие

*) Въ числото на тѣзи нещастници бѣха: Стане Тимонъ, Костадинъ Русскъ, Мито х. Мишовъ, братъ му Гавгоръ х. Мишовъ, п. Атанасъ п. Аристовъ, Нико Треновъ, и др.

**) Между тѣзи 18 души бѣха: Стефанъ Стоиновъ Винишки, които бѣше доставчакъ на голѣмо количество куршуми, баруть и кремъкъ, х. п. Стефанъ отъ с. Зърновци, дамата п. Паша и п. Димитри одъ с. Кочани и др. Учредено е отъ Училищното общество "Д. Обр." и едничката библиотека на Македонија | НУБ "Св. Климент Охридски" - Скопје

въ възтанието. Само първите двама от твхъ
можаха да излзатъ следъ 15 години отъ затво-
ра, останалитъ всички положиха своитъ брени
тъла въ ствнитъ на срдневъковната гробница.
Съ една дума, мъченията и добититъ чрзъ
твхъ показания съставляваха тогава официална-
та еждопроизводителна система, жертва на която
станаха мнозина хора. Между другитъ, редъ е
да споменемъ за п. Дмитрия Рибнишки отъ с.
Рибница, Мелнишко, който бѣ мъченикъ на сер-
ския затворъ и Георги Цоневъ Тришански, единъ
отъ затворенитъ въ Кюстендилъ, който умрѣ отъ
непоносими мъки. Ала като най-блѣскавъ теста-
ментъ на тая система, безъ съмнение, ше оста-
натъ случкитъ отъ пехчевския затворъ, дѣто на
нѣколко души малешевчани поканаха отъ боѣ
месага отъ задницитъ; единъ отъ твхъ по име
Георги Маноловъ, ще кажемъ мимоходомъ, не
можа да првнесе мъкитъ и умрѣ въ самия за-
творъ. И това бѣше настоящъ фактъ, защото то
бѣ констатирано отъ докторитъ въ София, дѣто
несчастнитъ подозрени българи заявиха, че не
признаватъ нищо отъ своитъ показания, които
тѣ считатъ за несъстоятелни, защото сж изтегле-
ни съ сила и изтезания.

Илѣенитъ отъ Разловца — мъже, жени и дѣ-
ца на броѣ около 60 души бѣха, както знаемъ,
докарани въ Кюстендилъ и, по-виновнитъ отъ
твхъ, нѣколко души прѣпратени на военния еждъ.*)

*) За допълнение на картината должни сме да отблѣжимъ
и още нѣколко души кюстендилци, които бѣха едени въ Со-
фия заедно съ другитъ подозрени въ възтанието. Тѣ бѣха при-
ближително 20 души првимуждествено богати и всички можаха да
се освободитъ само съ своитъ голѣми изречени суми. Това ще ни
обрасува отъ друга страна още особень начинъ по които тог-
вашната администрация потбураше своитъ „подозрени“ и които,

Тукъ между другото, като важенъ трофей на побѣдата, бѣ донесена и една жельзна изработка, която солдатитъ бѣха намърнали въ една отъ селскитъ къщи. По тия мѣста на често обикаляха нѣкакви си далечни сръбски цигани, които успѣшно лъжеха християнското население, че владѣятъ тайната за правене пари. Такъвъ единъ циганинъ най-убѣдително ще докаже на българи, че отъ една монета, само като я разтопи, може да изкара двѣ, отъ петъ — десетъ и пр. до като му вземе паритъ и каже, слѣдъ като ги тикне въ джоба си, че маята се била развалила и разтопениятъ металъ отинелъ на фира. Такава бѣше и тая жельзурина, която войницитъ донесоха и прѣдадоха на каймакамина на Кюстендилъ. Тази трѣскотина, ако слѣдимъ процеса на нещастнитъ разтовчани, ще видимъ, съставяваше противъ цѣлото село едва ли не едно отъ най-тежкитъ обвиненія, което прѣдвиждаше най-малко рязане на рѣцѣтъ. Безъ да влизаме обаче, въ подробноститъ на едни политически процеси, които всекога сѣ били много печални, но, за съжаление, и днесъ тѣи общи; ограничавайки се въ своята историографическа задача, — ние можемъ да отблъжнимъ съ положителностъ това, че най-накрай едни отъ зтворницитъ бидоха пуснати на свобода съ неимовѣрни взятки, други — оправдани по недоказаностъ, трети — прѣвратени въ

както се вижда, прѣвѣждане изключителната цѣль за обогатяване. Така се освободиха четирмата брати и. Нонкови, двамата брати Манолъ и Димитаръ Друмовреки, Христо Бояджията, Ангелъ Митревъ отъ с. Горна Гравица и още много други, съ заключение на Таушавцѣ отъ с. Солодино, който умрѣ още въ кюстендилски затворъ. Той биде обѣсенъ съ главата на долу, което доставяше голѣмо удоволение на неговитъ мачители, кои въ заключение отрѣзаша ижего спръсанъ кракътъ на нещастни смъртникъ и той, благодарение на своята вълота, падна много тежко, за да не става вече видога.

София прѣдъ военния съдъ, който, между насъ казано, беше значително намалилъ своята ревностъ отъ какъ на сцената се бѣ изстѣпила тѣй наречената „Европейска комисиѣ“. Частно за разловчани процесътъ свърши съ това, че фамилията на п. Стояна: попадия, двѣ снахи, двѣ дѣщери, внучета, двѣ ратайкини съ дѣцата си и други близки роднини бѣха поставени подъ полицейски надзоръ, отъ който се освободиха следъ 5 мѣсеци. Слугата на п. Стояна, Димитъръ Ташовъ, единъ отъ изгубенитъ въ с. Разловца възстаници, бѣ тоже докаранъ като обикновенъ пльнникъ, но той призна своето участие въ възстанieto и за това биде изпратенъ на вѣчно заточение въ Мала Азия, отъ дѣто се върна следъ двѣ години съ общата амнистия.

Около това време, ще отбѣльжимъ като заключение на събитията, въ единъ отъ броеветъ на издавания тогава български вѣстникъ „Зорница“ въ Цариградъ единъ протестъ обърна вниманието на четенция свѣтъ. Автора на тоя протестъ бѣше една жена, жената на двигателя на възстанieto, която, силно подкрѣпена отъ скопския митрополитъ, издигна високо своя гласъ противъ опустошенiята на войскитъ, отъ които въ висока степенъ бѣха пострадали имотитъ на селнитъ, а главно на мжжа и Тѣхнитъ многобройни стада станаха пльчка на гладнитъ башибузуци; и голѣмитъ пльни хамбари на разловския попъ прѣминаха въ дестѣчния хамбаръ. Въ резултатъ, тоя протестъ можа да прѣдизвика една комисиѣ, въ която влизаше кюстендилския митрополитъ Иларионъ.*)

*) Другитъ членове на тѣя комисиѣ бѣха Баймелеминъ Мехмедъ бей, Хр. Ст. Векларичевъ и Димитъръ Чорбаѣевъ Гоголевъ.

и по прѣдставленията на тази комисија, правителството издаде заповѣль, която прѣдвиждаше съзидането на изгорените отъ турците къщи и отпускане даромъ на селяните нужните за същата храна.

Това беше, по видимо, едно помирение между победените и победителите. Тъзи които бѣха съзнали, че животътъ имъ е несигуренъ, че тѣ сѣ длъжни да спечелятъ своето право, за което проляха и своята кръвь, бѣха помирени. Но тѣ получиха ли удовлетворение на това що искаха, подобриха ли своя материаленъ животъ? — Не! и пакъ не; тѣ се смириха, но аргументацията на това помирение беше оржието. Намѣсто свобода, хлѣбъ, животъ — даде имъ се огънь и сѣчь, които запушиха устата на робите; и тѣ прѣстанаха да викатъ. Селяните взеха да се връщатъ по домовете си, които, оцадени или само облизани отъ пламъците, навѣваха особено мрачно впечатление на бѣдните тѣхни души.*) Ръцете бѣха оставили оржието, за да грабнатъ остена;

*) Искон домовете, обаче, интересно е да отбѣлжимъ, останаха завинаги пусти, защото нѣмаше вече кой да ги обитава. Една такава къща бѣше тази на братя Горанови, отъ които единъ по име Илиа умрѣ въ четата, вториятъ, Атанасъ падна отъ куршумъ при първото опустошение на с. Разлоца отъ 8 май; а третиятъ братъ Георги бѣше въ числото на ония нещастници, които турците събѣкоха на селската лѣтъ. И днесъ не остава нито единъ заемъкъ отъ тази къща, която да напомни за нейната печална участъ. Тази сѣщита история се повтаря въ фамилията на Иванъ Танови, единъ отъ горькоменатите четирма наѣвници. Братъ му Димитъръ, слуга у в. Стоина, навестилъ се върна отъ заточението въ Мала Азия, обаче той умрѣ много скоро следъ това отъ плодородните послѣдствия на затвора. А майка имъ, баба Ина, умрѣ убитъ се сѣбра както свѣла прѣдъ коншарата св; така шото и тази нещастна къща остана завинаги пусти и, като единственъ попомъкъ отъ дѣлчата братя не остава да съществува освѣно дѣлото Митра Педвола, което днесъ е храненица на крѣстевдѣлскии граждани Саванъ Гасановъ.

тъ вече не мершеха на барутъ и мушкаха вола надъ закоравелата, отдавна неорана земя.

Съ това, може да се каже, завършва първата част на въстанието, защото, както ще видимъ по-нататъкъ, то не угасна заедно съ подавлението на мирното безоръжно население, а само доби по-друга форма.

IV.

Хайдути.

(Четата се движи между Мелнишко, Поройско и Петръчко — Тя е поставена въ много трудно положение. — Губене на момчетата. — Какво става съ н. Стоян Разловски. — Зимата и четата. — Руско-турската война. — Нараяването на четата. — Тя брани селата отъ бѣжащитъ турски войски. — Какво правятъ турцитъ въ отсъствието си).

Малочислената въстаническа дружина, на брой около 30 души, мина прѣзъ околността на Мелникъ, дѣто непрѣстано имаше спѣнки отъ усиленитъ пѣтери. Цѣльта на въстаницитъ бѣше да стигнатъ Бѣласица планина и тукъ, прѣдполагайки че ще намѣрятъ съмишленици, да изгоратъ нѣкое турско село и прѣнесатъ отъ части турската сила къмъ Поройско. Нощъ Стоянъ и Димитъръ Беровски — единъ по старостъ, другиятъ поради раната си — не можеха пени да продължаватъ нѣтъ и за по-бързото движение на четата имъ се прѣдоставиха двата коня, които дружината бѣ взела съ себе си още отъ с. Разловца. При едно сблъскване въ планината, надъ Мелникъ, конетъ избѣгаха къмъ лагера на турцитъ и н. Стоянъ биде принуденъ да остане въ колибата на единъ планинецъ, на когото прѣдварително се даде приличното възнаграждение за да го

храни и чува до извесно време. Като другарь на п. Стояна остана също тъй братът на Димитъръ Беровски, п. Иванъ, който тоже беше старъ и страдаше отъ спадане. И тъй момчетата, предвождани отъ Димитъръ Беровски, който беше вече на оздравие, се опжиха къмъ Бвласица-Планина, Поройско. Но пръзъ ноцъта, минавайки край селото Стинякъ, ть предателски бидоха вкарани отъ брата на стинякиия попъ въ пусията на турцитъ, които имъ откриха упоритъ огънь. Това ги ангажира въ една пръстрелка, която трая дълго време пръзъ ноцъта безъ никакъвъ резултатъ за еднитъ и за другитъ. Това обаче осуети намъренитя на другаритъ да минатъ къмъ Бвласица и сега не имъ оставаше освънъ да се върнатъ въ планината Огражденъ. Тази планина беше изпразнена отъ стоката заедно съ пастиритъ и още на ежщото утро бь забиколена отъ къмъ венички устия съ аскеръ и башибузукъ, които се навъртаха въ голъмо количество изъ околнитъ села. Дружината се закръпи въ една здрава скалиста мьстностъ, която при каквато и да е сила отъ страна на нападаелитъ, правеше блокадата безопасна. За това турцитъ ръшиха да избъгватъ вьско сбиване въ тая неблагоприятна за тьхъ позиция и цъли два дена двата неприетели се гледаха при едно мълчание, което бь нарушавано само отъ ръднитъ, далечни пушканиа на турцитъ. На третата ноцъ четата сполучи незабъльзано да се промъкне пръзъ неприетелскитъ линии на обетжна и се задълбочи въ планината, слъдъ като изгуби още няколко отъ момчетата. Гладни, убити духомъ, останалитъ 18 души намървяха едно стадо свини, бьль частитъ отъ които една,

и тя безобразно мършава, стигна за да нахрани временно дружината. Още два дена след това момчетата можеха да се борят юнашки сь глада, но най-сѣтнѣ възха да чувствувать какъ силитѣ имъ сѣ всѣка нова минута се намаляваха. Буковинитѣ лнеть и киселектѣ залѣгваха до нѣкадѣ стомаха, но този почна вече сърдато да се бърчи и упорито да отблѣва всекакъвъ видѣ разтителенъ порционъ. Тѣ рнскуваха да помрять отъ гладъ или пѣкъ, сѣ безсилни ржць и крака, да се отладатѣ евтино въ ржцьтѣ на турцитѣ, които сѣ прѣвъзходни и добрѣ хранени сили непрѣстанно ги прѣслѣдваха: На третия денъ вече венчки негодуваха и настоятелно прѣдлагаха да се разпрѣенатѣ кой на кадѣ види, за да търсѣтъ спасение и работата достигна до съвѣщание. Георги Пецовъ Цоцо, който още имаше сили да говори, прѣвъ взе думата и убѣди дружината да не помислятѣ за разцѣпление, а на прѣвъ планъ да се добератѣ и отпочинатѣ въ нѣкое отъ близкитѣ села. Слънцето заседнае къмъ западъ, когато момчетата, едва подържайќи оржжнето въ ржка, взеха да се спущатѣ изъ планината, като се спираха да почиватѣ на всѣка стѣпка. Въ този моментъ тѣ не би замърили неприятеля отъ 50 крачки. Не яди, не спали, тѣ най-сѣтнѣ осѣмнаха и се видѣха едва на единъ часъ разгояние отъ мѣстото въ което ги бѣ сварила нощта. Тукъ тѣ намърнха стадото на единъ турчинъ назено отъ двама българи и около 3 оки брѣшно, при самия видѣ на което момчетата се оживиха. Тѣ заклаха едно теле, подкрѣвиха се и не закѣснѣха да отпускатѣ най-огорчителни сжжления по адресъ на киселека. Нахранени добрѣ, другаритѣ зами-

наха къмъ Петричко, като надъ единъ турски чифликъ назаговоръ временно се озапавиха съ храна, която бѣше достатъчна за няколко дена.

Аскерътъ, който се останови въ с. Добри Лаци въ съвѣдство съ което бѣше и конарата, дѣто се укриваха оставенигъ отъ дружината п. Стоянъ и п. Иванъ, прѣкъсна вѣрка възможностъ да имъ се доставя храна и тѣ, следъ нѣколко дена напразно чакание, трѣгнаха по конаритъ да дирятъ хлѣбъ. Тъмната нощъ, която не закѣснѣла да раздѣли двамата скиталци, довела п. Ивана до едно мѣсто, дѣто, изгубенъ тоже отъ своитъ другари, възеганикътъ Стоянъ Микинъ блуждаялъ въ най-плачевно за човѣка състояние. Тѣ се обяенили накратко и рѣшили да бѣгатъ въ Сърбию. Следъ дълги перипетии изъ Кюстендичко и Радомирско, тѣ прѣминали безкрайното софийско поле, Стара-Планина и най-сѣтнѣ се озовали въ Бѣлградъ при войводата Дѣдо Ильо. Стоянъ Микинъ отпослъ го видѣхме въ българското опълчение при Шипка, а следъ това, въ Малешевскитъ планини. Нощъ Иванъ, донесе го ведно съ рускитъ войски до Кюстендилъ, помина се туку следъ три мѣсеци.

Коте Карчовъ, отъ друга страна, сжщо тѣй изгубенъ отъ другаритъ, намѣрилъ п. Стояна, който все още безнаходно се скиталъ изъ планинитъ. Последнигъ възнамѣрилъ и убѣдилъ другари си да отидатъ въ Рилския манастиръ, игуминътъ при който билъ отъ числото на съмишленицитъ и неговъ познатъ. Коте Карчовъ одобрилъ този планъ и, съгласно взетото рѣшение, тѣ минали Малешево, Пилянecъ, Джумалийско, дѣто намерили и Илия Горановъ, сжщо

тѣй изгубенъ отъ дружината и най-послъ дочули екога на буйната манастирска рѣка. Попъ Стоянъ твърдѣ добръ знаеаъ колко скъпо би коствувало на обителѣта едно тѣхно появление прѣдъ манастирскитѣ слуги; затова трѣбвало да се търси друга възможностъ да проникнатъ до прѣдполагаемия покровителъ, отецъ Пантелеймона (така бѣше името на игумена при Рилекния манастиръ). Отъ друга страна, нощемъ тука влизането бѣше невъзможно, защото, споредъ заведенія обичаи, вратитѣ на манастира биваха залоствани всѣка вечеръ още въ видело. А между това, врѣмето минавало и вече клъпалото възвѣствявало обѣдъ въ стѣнитѣ на манастира. Това насърчило до нѣкадѣ п. Стояна и му дало поводъ да допусне, че даже ако би имало полицейски хора, тѣ ще бждатъ заняти съ обѣда и нѣма да го съпикасятъ. Съ това прѣдположение, той оставилъ камата и двустоловата си пушка при двамата свои другари и, намѣтналъ съ една дълга черна дрѣха, която до нѣкадѣ мясала на попско расо, се опжилъ къмъ самоковекитѣ врата, като не забравилъ да пѣхне револвера въ единъ отъ джобоветѣ си. Влѣзълъ п. Стоянъ прѣзъ широкитѣ манастирски врата и право тегли къмъ помещението на игумена. Кое-какъ той достигналъ подъ стѣнитѣ, които стоятъ успоредно съ храма, но, за нещастие, тукъ прѣдъ него се изпрѣчва единъ отъ калугеритѣ, добръ приятелъ на турцитѣ, и го спира.

— Стой, — казалъ подлия божи служителъ: — или върни се отъ дѣто си дошелъ.

— Остави ме, моля те, да се ява на игумена, — отговорилъ п. Стоянъ: — или ако щешъ, самъ иди го извѣсти за мене.

Калугерътъ проумялъ въ що се състои работата, която, прочее, не за пръвъ пътъ му се бѣ случвала и съ още по-високъ гласъ и по-настойтелно почналъ да го изтирва на вѣнъ. Това спръчкване обърнало вниманието на запитиѣ, които тъкмо тогава, поради размирното време, квартируваха въ манастира. Излъзли четирма души отъ тѣхъ, — улавятъ го; бързо отъ сръщната манастирска врата пришли още шестима запитиѣта, които, като го прѣтърсени, намърили само двѣ чохы отъ попска капа, при което револверътъ по едно чудо останалъ незабѣлванъ въ джеба на панталонитъ му.

— Кой си ти, отъ каде идешъ? — го питали: — Ти си попъ Стоянъ.

— Азъ не съмъ попъ, — отговаря този съ високъ гласъ, за да го чуе игуменътъ; — азъ съмъ манастирски слуга, стоя при воденицата и игуменътъ ме познава.

Последниятъ, обаче, благоразумно отказалъ да помни да го познава и нещастниятъ п. Стоянъ, който съ сълзи го молилъ за една само дума, която бѣше въ състояние да го избави, още ежция часъ билъ затворенъ въ страшната манастирска кула. Два дена той водилъ прѣговори съ игумена и прѣдлагалъ да се смѣнятъ съ никого приличенъ нему отъ братята. Но последниятъ не смѣлъ да се ангажира на такава рѣшителна поетжка, макаръ това да бѣше много приемливо и безопасно за оизи калугеръ, който приемаше да прѣдставява мнимия п. Стояна. Той на място това искалъ чрѣзъ пандуритъ револвера му, за да го прѣдаде на двамата негови другари, които като го прѣчакать нѣкаде

изъ пѣтя за г. Дупница, ще избиятъ зашпигетата и ще го избавятъ. Това обаче се видѣло невъзможно на п. Стояна, който вече се съмнѣвалъ въ искренности на игумена, а отъ друга страна не билъ сигуренъ, че наистина ще бѣде закаранъ въ Дупница и че, споредъ увѣренията на игумена, ще го придружаватъ не по-вече отъ трима зашпигета. Така п. Стоянъ рѣшилъ да чака последния си часъ, като изказалъ съжаление, че не последния, а първия куршумъ е назначенъ отъ орсенята му да отпрати срѣщу собствения си черепъ. Това негово рѣшение, въпрѣки изгодната обстановка, която му даваше възможность да убие най-малко петима души прѣди себе си, — съдържаше едно рѣдко християнско самопожертвование, което съображаваше спасението на обителта отъ напасть. На третия день въоруженитъ зашпигета обиколили вратата на затвора и, съ единъ пандуръ на чело, отключили тежката брава; една сѣнка се мръднала въ тъмния кътъ на затвора и приближила къмъ вратата; това билъ п. Стоянъ. При самия видъ на вѣжето, което се виело въ рѣцѣтъ на одного отъ зашпигетата и при вида на обгегнатитъ пушки къмъ себе си, — той се досѣтилъ за какво го викатъ и излишно било да му казватъ, че трѣбва да се готви за пѣтъ. Последенъ пѣтъ и най-силно по лицето му се изрисувало едно явно колебание, но — взето единъ пѣтъ рѣшението, той трѣбваше да му се подчини. Тогавъ подъ претекетъ, че си забравилъ дрѣхата, п. Стоянъ се връща обратно въ затвора и . . . единъ гърмежъ долѣтълъ изъ дълбочинитъ на кулата, който събудилъ ехото на заспалата обителъ. Така довърши своето отечествено дълго великитъ без-

вистенъ герой п. Стоинъ Разловски. Неговото тѣло стояло два дена незарито и чакъ на третия денъ братята го погребали въ манастирската гробница.

Првзъ сжщия мѣсець, мимоходомъ казано, единъ селянинъ отъ Пеянецъ, по име Георги Стойковъ нануена Троековекня манастиръ, дѣто бѣ ходилъ да работи като долгеринъ и се опати за гр. Крива-Паланка. По милостъта на едно приказание, насочено противъ ония отъ възстаниците, които, прѣличени, прѣбѣгваха къмъ Сърби, въ силата на което всека непознага личностъ трѣбваше да се счита за подозрена, — нещастиятъ Георги Стойковъ се озова въ ржцѣтъ на паланечкитѣ власти. Тѣзи, виждайки го старъ и при това внушителенъ, твѣрдъ лесно подозрѣха въ него личността на п. Стоина и, следъ едно официално извѣстие за улавянето на „разлошкия попъ“, тѣржествено го поведоха къмъ Кюстендилъ. дѣто още нѣмаха извѣстие за печалната случка въ Рилекня манастиръ*). Съ вързани ржцѣ и пши мнимия п. Стоинъ е вече близо; той минува прѣдъ кулата на с. Враца, което е на два часа отъ града и достига до с. Жиленици, дѣто го чака едно настояще азиатско тѣржество: по-вечето отъ турекото град-

*) Смъртта на п. Стоина, считаме за нужно да кажемъ, се дѣрка въ тайна до самото освобождение на България; кои с причината на тази мистернозностъ не ни е известно, обаче, съ положителностъ знаемъ, че манастиря е брвалъ около 100 души на ония, които са отишли да удостовѣритъ самоличността на цона. Следъ това, лесно можемъ да се осветлимъ въ тайната, ако допустимъ, че тукъ е имало малко заманиване въ съобщението съ възстаниците, още по-вече, като вземемъ прѣдъ видъ личността на почитителния кюстендилски гражданинъ Айдукъ-Сульо, които бѣше единъ отъ двамата дошли за провѣрка въ манастиря и които, внажно е, вѣрѣше голѣми отъ тоя родъ спекули за обогатяване.

ско население е излезло да види разловекния попъ. Нещастиятъ 65 годишенъ старецъ, обкръженъ отъ канибалски викове и ревътъ на нарочно изпратенитъ за него тълпани, най-послъ достигна и спрѣ въ двора на полицията. Тукъ за извъсно време настана нъкакво си адско смѣтение, косто се изразяваше въ ожесточени възклициания и заканвания.

„Не билъ той, другъ нъкой билъ“ — Тъзи думи прѣминаха отъ уста на уста прѣзъ хилядното множество озвѣрени и любопитни хора. За голъмо свое удивление, бѣдния дюлгеринъ, който нищо още не разбираше отъ всичката тази церемония, биде пуснатъ на свобода и днесъ неговия забавенъ епизодъ мнозина отъ кюстендилскитъ граждани помнятъ и разказватъ съ прѣсмѣхъ.

Четата, време е да се повърнемъ къмъ нея, значително намальваше и много отъ момчетата се бѣха разпрѣснали по разни страни. Тя не можеше да има никакви съобщения съ другари, съмишленици, нито съ народа. А, между това, зимата почна да дава своитъ прѣдсловия и вече доста осезателно напомняше за себе си. Тогава останалата частъ отъ възетаницитъ, заобиколиха изъ нъкои и други мѣстности и врьдомъ съвѣтваша населението да съди мирно прѣдъ видъ на настъпающата зима и голъмата турска сила. — Много мъчно ставаше на момчетата, когато биваха принудени да слушатъ упрѣцитъ и негодуванията на населението, косто сърдито имъ говореше: „дѣ ви е Дъдо Ильо, който щѣше да дойде, ужъ, съ 3000 души; дѣ е Сърбия, която при първа пушка щѣше да нахлуде въ тая робска земя?“ На това момчетата не можеха да

намъриятъ никакъвъ отговоръ: до тѣхъ още не бѣ достигналъ трѣскътъ на рускитъ щикове. А, между това, зимата отлѣтиваше и пролѣтта вече прибиране своитъ момчета, различни изъ разнитъ кошари и засѣлица. Сега за тѣхъ от-ново се почва свободния, пѣленъ съ работа жи-вотъ и тѣ благосклонно си спомнятъ за зимнитъ бѣдствия, когато, между другото, веднажъ за 7 оки хлѣбъ бѣха дали единъ наполеонъ, който равнише 92 гроша. Дружината, която сега наброяваше около 30 души юнака, се олжги къмъ Осогов-скитъ планини, дѣто прѣкара до края на лѣтото, когато разнебитената отъ войната турска войска бѣгаше изъ линитъ на честния бой и се прѣдаваше на пленъ, обиръ и убийства. Затова, момчетата, числото на които значително бѣ нарастнало отъ нови неволници, като Иванъ Козаровъ, Кутрульо, Торозинко и други, — се раздѣлиха и завзеха тритъ главни прохода прѣзъ които ставаха най-вече частични бѣгания на турския аскеръ. Съ тая цель, едни се закрѣпиха надъ с. Разловца, други — въ Широки-долъ, дѣто минаваше пѣти за Радовинско и Струмичко и трети — на Кресненското устие, Мелиничко. Населението въ тои случай много помагаше на четата, като ѝ дава-ше върни свѣдения за отиравленията на освирѣ-пенитъ бѣглци, отъ които то доволно много си патѣше. Отъ начало прѣвъзходството на тур-ското оружие надъ оноа на четниците*) пра-веше май мъчна борбата за послѣднитъ, колкото и малочисленч да бѣха тѣлитъ отъ бѣжащитъ войници. Но, снабдени съ хубавитъ аскерски

*) Известно е, че току прѣдъ самата война турското пра-вительство снабди по-голямата частъ отъ войскитъ си съ англий-скы мартини.

мартини, тѣ можеха вече сполучливо да оперираатъ изъ тия тѣсни устни, които прѣдоставяатъ прѣвъзходна охрана на най-малочислената, но добръ въоръжена сила. Хубавото оржие, което тоя родъ тактика даде възможностъ на четата да притѣжава въ доволно голѣмо количество, както и обстоятелството, че с. Разловца служеше като прибѣжище на цѣло Пеянецко и Малешевско, способствуваха за значителното нарастване на четата. Дѣдо Нико чорбаџията, п. Данаилъ, Христо Киселички и още много други непрестано идѣха да се запишатъ въ редоветъ на въстанниците. Сега вече турцитѣ не тѣй безнаказано можеха да произволствуватъ въ тия области, както до тогава. Сега духътъ въ робигѣ бѣше по-вече повдигнатъ и прѣдъ тѣхното негодуване падаха най-неразрушимитѣ прѣпятствия. Тѣ станаха войници за право, очакване се само подходящи за тѣхъ войвода.

V.

Дѣдо Ильо войвода.

(Дѣдо Ильо въ с. Црквинецъ. — Българско самоуправление въ Царево Село. — Дѣдо Ильо въ Джумая. — Неговитѣ военни дѣйствиа сирѣмъ туркитѣ села: Крушичкѣ, Брѣшница и други. — Лично тѣта на Дѣдо Ильо. — Сан Стефанския миръ и повишането на Д. Ильо въ Цариградъ. — Край на властанието. — Регенерация на турското управление. — Прѣселение на пенешкитѣ българи. — Заключение).

Четата, както видѣхме, нарастна значително и съ своето добро въоръжение тя бѣше склонна да даде по-широкъ просторъ на своитѣ дѣйствиа. Едно много обикновено обстоятелство дойде да угоди на нейнитѣ наклонности и ѝ даде поводъ за рѣшителни постѣпки. Прѣди три сед-

мици чаршията въ Царево-Село бѣ станала плячка на бѣжанците, въ които на послѣдѣкъ военните несполуки бѣха значително повдигнали воинствения духъ спремо безоражните селяни и това нѣщо накара възстаниците да се приготвятъ за едно задружно нападане и избиване на турското население въ тоя малѣкъ градъ. Въ разгари на тия приготовления въ с. Разловца пристигна едно повелително писмо, което се отнасяше до всички възстанически дружинки. Този, който го донесе, бѣше куриеръ на Дѣдо-Ильо-Войвода. — „Колкото чети се намиратъ, — грозно повеляше Дѣдо Ильо: — всички утрѣ да осѣмнатъ при мене въ с. Цръквинецъ“.

Това писмо достигна до възстаниците въ Пивнеца и още при зори 40 души момчета бѣха на кракъ прѣдъ войводата. За сѣщия день Дѣдо Ильо бѣ свикалъ по три-четирма агалари отъ всеко паянечко село и имъ заповѣда да прибератъ сами оружieto отъ турското население, да го натоварятъ на конѣ и му го донесатъ въ едно най-късо врѣме. Той имъ напомни едновременно да не помислятъ да прѣнебрѣгнатъ неговата заповѣдъ, защото, при едно най-малко пошълзновение отъ тяхна страна, всички села ще бѣдатъ прѣдадени на огънь и сѣчь. Турското население побърза да изпълни грозното приказание и скоро прѣдъ нозѣтъ на Дѣдо Ильо биде събрано и натрупано въ видъ на арсеналъ всичкото оружие отъ паянечките села, което той прѣпрати на властите въ Кюстендилъ. Следъ два дни въ с. Цръквинецъ пристигна още една малка четица отъ матешевско, която се прѣдвождаше отъ Коте Карчовъ и Георги Цоцовъ. Тя се прѣстедни къмъ Дѣдо Ильовата дружина

и сега вече, считайки положението въ Пеянеца напълно успокоително. — тѣ всички можеха да се върнатъ обратно въ Кюстендилъ. Това бѣше около последната третина на януари, 1878 година.

Прѣвъ сѣщото това време и мѣстното българско население устрои привременно свое народно правителство, което слѣдваше отъ самостоятелна инициатива, но по потиак на онова, което русигъ бѣха наредили въ Кюстендилъ. По молбата на пиянчаниа, кюстендилския времененъ управителъ господинъ Савойски за тая цѣль изпрати извѣстния намъ Христо Ст. Векиларчевъ, отъ Кюстендита, който се ползуваше съ голъмъ авторитетъ между българското и турско население. Въ резултатъ, на 4 февруари се основа привременното управление, което наброяваше слѣднитъ лица: Иванчо и. Ивановъ, Димитъръ Божкиевъ, Мито Киселички, Ангелъ Чипевъ, Анастасъ Ивановъ, Мане Щипски, Амидъ Кадийски, Мехмедъ Сулевъ и Сулейманъ Прѣчевъ. Новото правителство започна своята дѣятелностъ, като назначи на прѣвъ планъ 10 души стражари, които трѣбваше временно да си набавятъ оружие и дрѣхи на собствени обдрѣжки. Тѣхнинъ отличителенъ бѣлѣгъ бѣше една тенекийка, която тѣ носѣха припната на гърдитъ си съ надписъ: „полиція“. Сѣдалище на ново-учрѣденото правителство бѣше градецътъ Царево Село и то можѣ да трае само два мѣсеца, до нашествието на Хатѣвъ паша.

Последното обстоителство е отъ едно естество, което по своята важностъ заслужва особено третиране; това, обаче, въ интереса на последователното развитие на събитията може

да отложимъ за по-послъ. Поставени въ такива граници, ние сме принудени да се повърнемъ къмъ произшествията около руския гарнизонъ въ Кюстендилъ.

Градътъ Джумая, който отстои на няколко часа отъ Кюстендилъ, по това време оставаше още непокътнатъ отъ руските войски и беше пълненъ съ бѣжанци, които, известно е, носѣха много бѣдетвия съ своето отетжипление. Непоправими въ това отношение, тѣ и тукъ не закѣснѣха да възпроизведатъ страшните некогашни свирѣпости, които потрѣсоха на времето си цѣлия мислителенъ свѣтъ. Селата, Селище, Кържево, Жельзница, Стобъ, Поромино, Бараково — всички имаха жестока участъ на Панагюрище и Батакъ, която беше още по-вече чувствителна, защото се повтори въ самата заря на освобождението. Следъ прѣдставянето на увѣренията за звѣрствата въ Джумалийско пристигна и многоочакваната заповѣдь за прѣвзимането на тая областъ. Велѣдствие на това една частъ отъ Кюстендилския гарнизонъ се оукти за гр. Джумая и го прѣвзе безъ да се простира, обаче, по-нататкъ изъ околността, която бѣха наводнили наплачъ бѣжанци отъ Дупница и Самоковъ.

Между другото, заслужва да се отбѣлѣжи друга една случка, като твърдъ характерна за тогавашното време. Това стана между 12 и 13 февруари на струмския мостъ при с. Жельзница, който биде изгоренъ и продженъ отъ няколко души съзаклятници съ цѣль да попрѣчатъ на бѣгството на турците отъ гр. Джумая. Тѣ бѣха около 15 души, между които Христо Киселички, Георги Видимовъ, Иванъ Бачевъ, Траянъ Кръ-

фин, Трайко Стоиловъ, Георги Меринякътъ и др. — всички нъкогашни участници въ разловската чета. Тъхниятъ планъ излезе много сполучливъ, защото турците така истерически се забъркаха при вида на зиналата пропастъ, въ която бѣе нъвеме дълбоката Струма, щото на съзаклѣтниците, които се бѣха скрили наблизю, оставаше само да се появатъ и започнатъ своето изтрѣбление. Всички сварени на голъмия мостъ бидоха съсечени между задрѣстенитъ коля, или прѣддени на стрѣвнитъ вълни на Струма. По-голъмата частъ отъ ония, които се точеха въ нескончаемата върволица по джумалийското шосе, послѣдва същата участь и само една незначителна частъ отъ тѣхъ можаха да избѣгнатъ отмъщението.

Живѣене по това време и се славеше съ своитъ лудости единъ попъ по име Ангелъ, съ прѣкоръ „делията“, който, както ще видимъ, странно подхождаше къмъ персоната на попа. Той бѣше лѣжалъ прѣди нѣколко години въ нѣкой затворъ и то по една твърда проста причина. Тя състои въ това. Единъ пжтъ, като пжтувалъ съ свои хать (— попътъ билъ много любителъ до подобенъ родъ пжтувания) къмъ нѣкое село, застигналъ единъ ходжа, който издиглъ на магаре. Известно е, какво наслаждение изпитватъ ходжитъ, когато се клатушкатъ на гърба на познатото четвероного. Поради това, настроението на ходжата било крайно щастливо и, разбира се, между двамата пжтници скоро се завързалъ разговоръ. Отъ дума на дума, той прѣминалъ върху коня на попа, който — безъ да му мисли много, сондиралъ свои събесѣдникъ, дали не може да гоши 40 души турци съ той

конь. Турчинътъ отговорилъ на това, че, ако е рекълъ Алахътъ, не 40, а 400 души ще може да гони. И двамата пѣтници се раздѣлили: обаче послѣ тая случка единиятъ отъ тѣхъ се озовалъ въ затвора: това билъ п. Ангелъ делията.

Много още лудории се отдаваха на личността на попа, който справедливо бѣ чуенъ въ нѣколко каази. Следъ тая случка, обаче, той страшно намрази турцитъ и само чакаше врѣмето, когато ще може да яхне още единъ пѣтъ своя конь и си отмѣсти. Вѣничко минува въ тоя свѣтъ и вѣничко се забравя, но нашиятъ делия нѣмаше това щастие — да забравя. За това той, щомъ чу за бѣгството на турцитъ, събра десетина души другари изъ пиянечкитъ села, възседна своя конь, пусна го прѣзъ села и полета и като вихрушка се зададе по джумалийския пѣтъ — за страхъ и ужасъ на нещастнитъ бѣглеци и за голъмо чудо на съзаклѣтницитъ. Тѣ всички рѣзали въ изетжилението си, но най люто е отмѣстивалъ п. Ангелъ Делията, когото турцитъ дълго още ще помнятъ.

Следъ прѣвзимането на Джумая, Дѣдо Пльо, който бѣ послѣдвалъ руситъ, събра своитъ юнаци, каквито той бѣ наwerbувалъ напоследкъ въ доволно голъмо количество и съ около 100 души замина за джумалийскитъ села съ твърдото рѣшение да ги изгони отъ всекаквъ турски елементъ. Това негово рѣшение се удобриваше отъ руситъ, които него намираха за най-подходящъ къмъ тая работа.

Така, той доближи до селото Симитли, което се отличаваше съ своето гостопримство по отношение къмъ турцитъ, бѣжанци. Тѣзи, щомъ

узнаха за присътствието на Дъдо Ильо, се пръвместиха въ близкото турско село Крупникъ, което войводата ръши да пръвземе по какъвто и да е начинъ.

Още същия день той даде команда за походъ и възстаническият отрядъ се повдигна къмъ селото Крупникъ. Най-напрѣдъ въ една цѣпь вървѣха около тридесетъ души конници и тѣ съставяваха възстаническата кавалерия; задъ тяхъ се нижеха и стройно пристѣгнаха пешацитъ, на брой по-вече отъ 70 души; и тѣй, на чело съ барабанныя бой, повтаряя отъ ехото на сивитъ скали, тѣ доближиха и удариха на турското село.

Въоръженитъ турци, — такива бѣха почти всички въ селото, — излъзоха на единия край и, закрѣпени въ едни много добри позиции, откриха огънь на дружината. Цѣльта на турцитъ бѣше да задържатъ нападателитъ до когато женитъ и дѣцата отъ селото успѣятъ да се добератъ до скалитъ на Креена, дѣто мѣстността сама дава сигурностъ на оня, който се брани. Въ тактиката на отбранителитъ имаше добъръ и изпълнимъ замисълъ, защото скоро наистина възстаницитъ забвѣжиха една дълга ивица отъ хора на отвѣдната страна по шосето: това бѣха бѣжанци, които се спасяваха и изнасяха покъщината на селото. Следъ малко турцитъ почнаха да отстъпятъ въ най-голямъ порядъкъ безъ да прѣкъснатъ боя и най-послъ успѣха да се укрѣпятъ въ една скалиста мѣстностъ, дѣто Дъдо Ильо отказа да ги прѣследва. Той ръши да се върне въ с. Долна и Горна Сушица, изпращайки

скаждврѣменно въ Джумия осемь души турци, като пленници отъ прѣвзетото село^{*)}.

Дѣдо Ильо мисльнѣ да остане за по-дълго врѣме въ селото Суница, защото получи извѣстие, че ще дойдатъ възстанитѣ отъ друга една чета, която се движеше въ Петръчко и Мелничко^{**)}. Таа чета, въ която, като по-видни, ще споменемъ лицага Костандия, Око, Златко, п. Димитри Рибнички^{**)}, Торолинко, Котрульо, Иванъ Коваревъ и други, — пристигна още ежщия день. Това даде подкрѣпление на Дѣдо Ильо за нови дѣйствія.

Още на другата сутрина той напѣти своитѣ сили противъ турското село Брѣзница, което бѣше нанесено съ бѣжанци отъ Джумалийската околностъ, а особено отъ селата Симитли и Крупникъ. Но прѣди да започне блокадата Дѣдо Ильо раздѣли дружината на двѣ части, като отдаде едната, по-малката, на четника Димитъръ Трифуновъ и му заповѣда да бѣде готовъ да атакува всѣкой вѣтъ ония отъ обсаденитѣ, които би се опитали да бѣгатъ.

Въорженитѣ турци посрѣгнаха нападаелитѣ вѣнъ отъ селото на много яки позиции и почнаха да ги обстрѣлватъ. Вѣрни на своята

*) Кадѣ отидоха тия 8 души пленници, какво става съ тѣхъ? — Никому не е извѣстно това. Съ положителностъ какъвото се више, то е че подобни пленници никой не е виждалъ въ Джумия. Чудна мистерияностъ покрива този актъ.

**) На нея чета се дължи устроеного тукъ самоуправление, както въ Суница.

*) Златко и п. Димитри всѣкога водѣха съ себе си и своитѣ деца. Дѣтето на първия тогавѣ бѣше на десетъ години и се сменуваше доволно; сѣга той е мажъ и въ отчеството му го зоватъ Пирво-си царъ.

тактика, тѣ съ това се опитаха да изиграятъ повторно своите обсадители, но тѣ се измавиха въ смѣтките си. Накъ, както миналия денъ, — жени, деца, конѣ, добитъкъ — всички натоварени съ поканина, попълниха на отвѣдната страна на селото и, кой какъ може, се втурнаха къмъ моста на Струма. Тукъ, обаче, тѣ бидоха принудени да се отрекатъ отъ намеренията си, защото другаритѣ, които четникътъ Димитъръ Трифоновъ сполучливо и незабвљвано бѣ подвелъ въ едно доста благоприятно мѣсто, — почнаха да ги обстрѣлватъ и ги накараха да се повърнатъ обратно въ селото. Отчаяното положение принуди обсаденитѣ да се биятъ рѣшително. До три пѣтя възетаницитѣ съ голта сила ги нападаха и много турци погубиха; обаче, всички тѣхни опити да ги изкаратъ изъ окопите останаха безуспѣшни.

Боятъ трая три часа непрѣкъснато и само настѣпленieto на нощта опрѣдѣли края. Тогава Дьдо Ильо се оттегли въ планината съ една загуба отъ десетъ момчета.

На следващето утро, щомъ се съмна, Дьдо Ильо заповѣда на четниците да се готвятъ за пѣтъ, че ще ги води обратно за Джумая. Това свое рѣшение войводата базираше върху мисльта да набере нови по-достатѣчни сили, която мисль се породѣ въ него въ следствие на последнитѣ му неуспѣшни опити съ турцитѣ. По дадената заповѣдь уморенитѣ момчета възеха да ставатъ и единъ по единъ почнаха да доближаватъ до огнището, дѣто отдавна и прѣвъ бѣ седналъ войводата. Съди Дьдо Ильо до огъня и три-четирма селяни, въоръжени съ тояги и по

единъ пиджовъ на пояса, го обкржжаватъ и муг думять нъщо кротко и подобоострастно. Тъхния разговоръ се касае до нъкакви си откраднати стада, които ть, въ своето сграхопочитание прьдъ Дьдо Иля, не смьятъ да отнематъ отъ турцитъ помимо неговото позволение. Споредъ тъхнитъ донесения, тия стада били нъкога български, които турцитъ въ своето бьгство били зарьзали по планинитъ; ето защо ть намираха за най-коректно да си ги присебятъ отнов). Прьзъ всичкото врѣме на разговора Дьдо Ильо мълчеше и само слушание внимателно оьбесьдницитъ си. А врѣмето, между това, минуване; момчетата бьха вече готови и той най-посль съ единъ силенъ погледъ прькъсна своето упрриго мълчание.

— Вие искате да намьрите работа на тоягитъ си — каза той на тримата користни овчари: — Ще закарате овцьтъ, — добрь; а знаете ли, че, щомъ—се разнесете по колибитъ, турцитъ ще ви изколягъ? Не може! — Ето азъ ви оставямъ десеть дунни отъ моитъ момчета, които ще ви пазятъ, защото ме е страхъ да не пачите по нъкой турски ножъ, ако се върнатъ ония отъ селото.

Сльдъ тия думи Дьдо Ильо даде заповьдь и дружината потегли за с. Сунница, дьто пристигнаха сльдъ два часа. Още при влизането на войводата биде докладвано, какво сума голъми стада, на брой около двь хиляди овци, били прькарани отъ планината къмъ Динумалийскитъ села. И това съставив ше за селянитъ една настаяща гаганка, която ть никога не можеха да разгьлкуватъ. Работата, обаче, не прьдставяваше такава запьтенось за нашитъ възставници, ко-

ито скоро се досетиха за хитростта на овчаритъ.

Тъзи, сега му е мьегото да отблъжнимъ, се движеха по единъ много хитъръ планъ спрямо Дъдо Ильо, който — тъ бѣха увърени въ това — по никоѣ начинъ нѣмаше да имъ позволи да закарать турекитъ стада. Приемайки това обстоятелство въ съображение, тѣмъ не оставаше друго срьдство освѣнъ измамата. Така и бѣ сторено. Въ продължение на току що изложенія разговоръ покрай огнището между войводата и тримага пастири, тѣхнитъ другари вече скарваха добицитъ изъ най-потайнитъ гънки на планината, като при това изразниха по нѣколко пѣти пищовитъ си съ цѣль да подлашатъ стадата и ги накаратъ да се движатъ по-бързо.

Огъ друга страна пѣкъ, турцитъ изъ околнитъ села изпратиха, на свой редъ, при Дъдо Ильо 4-ма селяни, за да некатъ стадата си, завдигането на които тѣ отдаваха до извѣстна степенъ лично на него. Но разбира се, тѣ ги подучиха какъ да изпълнятъ своята мисия и не забравиха да имъ напомнятъ да полѣгватъ по малко. Тѣ се явиха прѣдъ Дъдо Ильо скоро по пристигането на четата въ с. Сушица.

— Много ти години, капитанъ Ильо, — казаха тѣ и придоха да му целувать рѣка, като свалиха шапкитъ си и му се поклониха низко до земята.

Той само се рѣкува.

— Не сѣмъ владика да ми целувате рѣка, — отвърна сурово войводата: — Когато отидете въ Мелникъ при владиката (— той позна селянитъ по дрѣхитъ, че сѣ отъ тамъ), нему целувайте рѣка.

— Капитанъ Ильо — заговориха четирмата парламентири: — наеъ ни пращатъ нашитъ аги да те молиме да имъ върнешъ овцѣтъ. Знаешъ и за тѣхъ е язъкъ, защото тѣ сж чували, гледали тая стока; молиме те . . .

— Азъ мислѣхъ — отговари кротко Дьдо Ильо: — че вие сте дошли да ми се оплачете отъ теглилата, що ви сторватъ турцигъ, ще искате пушки и ще ни придружите да гонимъ заедно тази гадъ турека, а вие, — сърдито повдигна гласа си Дьдо Ильо, — види се, още искате да бждете овчари на турцигъ. Васъ сж ви пратили да искате овци отъ мене: азъ не съмъ търговецъ, нито овчаръ; азъ съмъ войвода.

Слѣдъ тия думи той даде на четирмата пратеници да разбератъ, че трѣбва да се отдалечатъ, което тѣ побързаха да направятъ поскоро. Тогава врѣмето беше такова, че съвсѣмъ не съотвѣтствувахе на четата да се занимава съ въпроси, които се касаеха до нѣкакви си туреки откраднати стада. Нейнитъ задачи бѣха по-обширни, нейнитъ стрѣмежи засѣгаха подалечни цѣли. Тя бързаше да постигне тѣхното осмищественіе; нейниятъ пътъ лежеше на югъ и допираше вълнитъ на Бялото море.

По сключении Санъ-Стефански договоръ, обаче, операциитъ на Дьдо Ильо бидоха прѣкъснати и самъ той биде повиканъ съ една заповѣдь отъ Цариградъ. Той побърза да изпълни заповѣдта и около 22 мартъ замина за квартирата на главнокомандувачия рускитъ войски Великии Князь Николай Николаевича. Нѣколко отъ другаритъ му го послѣдваха до Цариградъ, а останалитъ получиха заповѣдь да стоятъ мирно

до завръщането на войводата. Това повикване на Дъдо Ильо въ Цариградъ може да се счита като край на възстаннето.

Но при все това съ тоя актъ не свършиха събитията, защото историята има да отблъбжи още много случки, които следваха отъ правилното развитие на тия именно събития. Думата ни е за ония инциденти, що съпровождатъ Хафъзъ-пашовото нахлувание, за което бяхме упоменали на свое време въ съчинението си и които трѣбва да бждатъ отблъбзани поради своята историческа връзка съ по-прѣжните събития.

Окуражени отъ отсъствието на Дъдо Ильо и слуховеть за очертанието на новитъ граници, пиянечкитъ турци намислиха да изиграятъ една хубава шега съ Българитъ.

Нашествието на Хафъзъ паша отъ Скопие, което послѣдва едва една седмица слѣдъ отпѣтуването на войводитъ въ Цариградъ, — бѣше резултатъ на тоя отмѣстителенъ замисълъ. За това съ неговото нахлуване въ областта на Пиянеца ние виждаме какъ мѣстнитъ турци, придружени отъ венчкия башибузукъ изъ Кочанско, грабватъ на ново оржието и, озвѣрени, се устрѣмватъ за отмѣщение. Въ тѣхъ имане доволно много оржие, защото по-голямата частъ, и то прѣимуществено по-хубавитъ, пушки тѣ скриха и занариха за себе си, като, колкото за лице, прѣдадоха на Дъдо Ильо, ония които имъ бѣха излишни, или съвсѣмъ негодни за работа. Българското население бѣше сравнително лошо въоръжено и слѣдъ нѣколко изстрѣла изпразни цялата мѣстность въ единъ день. Това стана тѣй ненадѣйно, щото венчкитъ 34 пиянечки чисто бл-

гарски села, а особено с. Цръквинецъ, което най-много имаше да дължи за своята слава — останаха съ всичките си покъщини и стада на разположенieto на побдителят. Въ добавкъ на това, много отъ тия села бидоха опожарени, а мѣстото на някои отъ тяхъ, като Долни и Горни Цръквинецъ и съседното съ тяхъ с. Очипаля, следъ тия грозни събития можеше да се оправди само по пушека и черните пепелища. И тѣй, лишени отъ всекаквъ поминкъ, нещастните бѣжанци се опитиха за Кюстендилъ, осланияки се само на милостята на свободното кюстендилско население. И наистина тѣ тукъ можаха да се радватъ на добри приемъ на българитъ: Изпразненитъ турски къщи и тѣхнитъ пълни житници се отвориха, за да дадѣтъ подслонъ и храна на тоя злочестъ народъ; фурни, нарочно устроени, вадѣха ежедневно хлѣбъ за бѣжанцитъ и дрѣхи, помощи се спѣха от-вредъ, като признакъ на братския приемъ на кюстендилци, безъ които тѣ щѣха да паднатъ въ най-отчаяно бѣдствие. Обаче тѣ не забравиха своето родно мѣсто и всекога хранѣха надежда да се върнатъ въ своитъ имущества заедно съ побдоноснитъ руски войски.

Уморени отъ многобройнитъ подвизи изъ селата, турекитъ войски се върнаха въ Царево-Село, като поставиха за всека случайностъ силна стража отъ къмъ Кюстендилъ. Тѣ тукъ прѣкараха въ почивка цѣли два мѣсеца и не предприеха никакви дѣйствиа противъ селото Разловца, макаръ то да бѣше три часа по-къмъ вътрѣшността на Македония. Не напразно то бѣ оставило онова страшно име за турцитъ.

Една вечеръ, това било въ първите дни на възстанieto, отъ къмъ Голакъ-Планина надъ Царево-Село се задало стадото на селекния козаръ, който, по обикновено, скарвалъ козите си къмъ селото. Като съгледали това нашествие, няколко души турци вдигнали страшна тревога изъ селото и за въ часъ всичкото турско население застанало на кракъ да чака „попа Разлошки“, който ще дойде да изгори Царево-Село. Неприятелтъ, между това, всё по вече и по-вече приближавалъ къмъ укрепеното село и прахътъ отъ стъжките на грозните нашественици добивалъ всё по-продълговата и по-видна форма изъ селекия пжтъ. Най-послъ той дошира до самото село; неговите къмба продължаватъ заедно съ враговетъ да нахлуватъ въ селеката уличка, извивайки се надъ низките селеки къщици, дордъ се загубягъ съвсѣмъ изъ росните листовени градински дървета. Какво е ставало прѣзь това време въ душите на турците: гдѣ се е дѣвало тяхното воинствено насгroeние при вида на опърничавите брадати четвероноги? — нека всеки се помжчи да си прѣдстави това.

Най-послъ турците рѣшиха да развалятъ спокойствието си и изпратиха петъ стотинъ души аскеръ и башибузукъ, които, придружени отъ двѣ горекы орждия, — едното на Стръдна, другото на Голакъ планина — окржиха селото Разловца. Орждията прогърмѣха по няколко пжти и известиха на селото за приближението на турците, които скоро слѣдъ тази демонстрация възеха да слизатъ по всички околни ржтове и настжиха въ селекия синуръ. Случайно тукъ се криела една чета отъ около 20 души възетаници; но та можѣ да даде само няколко изстрѣла и,

безъ да се ангажирва въ едно по-сериозно сражение, се отдалечи въ планината. Съ това можеше да се счита за свършена мисията на аскера, обаче той некара до край своята помирителна задача, уби двъ момичета говедарчета, ужъ по погръника, и влезе побъдоносно въ истерически настръхналото село.

За голъмо чудо на селяните аскерските началници взъха миролюбиво да ги увъщаватъ и кротко да се отнася съ тяхъ, като имъ хвърлиха само лекня упръкъ, какво „не могатъ да се оставятъ отъ стария запаятъ“. Селото биде простено подъ обещание, че за напредъ ще бжде покорна рая на Султана.

Слѣдъ тая капитулация войските се върнаха въ Царево-Село, като извѣтна частъ отъ тяхъ останаха, за да се отбиятъ къмъ Голакъ и прибератъ оставеното тамъ оръжие. На пжтя солдатитъ отъ тоя отрядъ сръчиха една доста голъма търла съ кошара за добитъкъ и плевни, които ть ръшиха мимоходомъ да запалитъ за свое удоволетвие. Възползувани отъ отектетвие то на селинина, притежателъ на търлата, ть ѝ дадоха огъня, и доволни отъ своя подвигъ, продължиха пжтя си прѣзъ кърицето, дѣто нѣмаше жива човѣшка душа. Изведнажъ единъ грѣмъ, по-силенъ отъ топовниъ, обърна погледитъ на солдатитъ къмъ оная ридина, дѣто бѣха оставили пожара, който прѣдставляваше въ тая минута единъ грозенъ, величественъ фейѣрверкъ. Това бѣше една страшна експлозия, която вдигаше до облацитъ други облаци и къмба отъ димъ влачени съ себе си пламнали греди и главитъ отъ най-разнообразна величина. Войницитъ

прѣминаха Голакь-планина подь силното впечатление оть произшествието, стигнаха въ Царево-Село и едва тукъ можаха да си обяснатъ причинитъ на тая експлозия.

Това бѣха резервирани оть възстаницитъ фишеци, които съставяваха четири голѣми пълни врѣчви и бѣха поставени на различни мѣста, далечъ оть всякакви обиталища. Тѣ бѣха добръ гледжосани оть втрѣ и оть внѣ и боровата смола, съ която бѣха запечатани, ги прѣдпазваше оть всякаква влага. Тѣхнитъ скривалища бѣха известни само на възстаницитъ и тѣ само можеха да се възползуютъ оть тѣхъ въ случай на нужда. За нещастие, една оть тия врѣчви биде намѣрена оть притежателя на запалената търла, дѣто той бѣ си въобразилъ да я укрие; обаче, както видѣхме, тя причини оня страшенъ взривъ и сама стана жертва на пламъцитъ.

Около това време въпросите на Балканския-Полуостровъ бѣха взели вече по друго направление; тѣ прѣминаха надъ компетентността на великитѣ заинтересовани сили. Европейскиятъ концертъ прѣнесе разискванията отъ селцето „Свети Стефанъ“ въ Берлинъ, който срути съзижданото съ стотини хиляди трупове и продължи робството на единъ цѣль нѣколко милионенъ народъ. Възпненіето и разочарованіето, които послѣдваха отъ скованія тукъ договоръ, парализираха енергията на най пламеннитѣ двѣци отъ онова време. Тѣ се чувствуваха уморени, за да трѣгнатъ на ново по трудни, трѣливъ пѣтъ на национално събужданіе. Това тѣ оставиха като завѣтъ на грядущитѣ поколения.

Дѣдо Ильо, който живѣ до скоро и нѣкои отъ най-старитѣ участници въ Разловското въстание бидоха честити да видятъ обновението на своитѣ идеали. Отъ тѣхъ нѣкои живѣятъ и до днесъ и тѣ съставиватъ една малка плеада,

която може да се изброи на пръсти. Таква сж:
 братята Димитъръ и Костанди п. Георгиеви,
Георги Пецовъ Цоцо, Костадинъ п. Стояновъ и
Костадинъ Илиевъ Карчовъ.

— ❧ К Р А Й ❧ —

МР. К УМБ. СОУПСТА
 КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ
 СКОПЈЕ

